

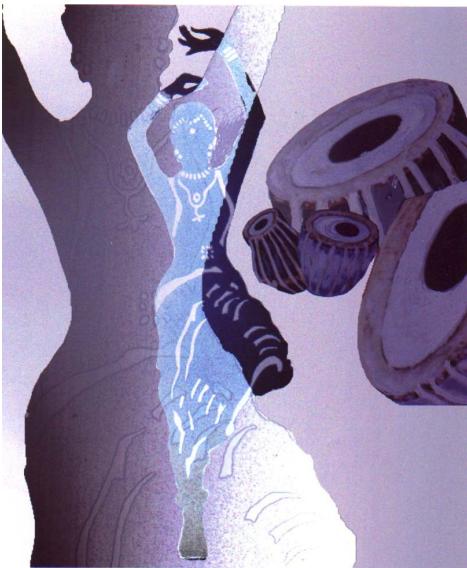
ગુજરાતીના ચાહકોનું દિમાસિક

કિશોર રાવળ

જુલાઈ ૨૦૦૧

૧૨

૧

પગ ઘૂંઘરુ બાંધ...

મીના ભણુ

મિસ્સ મિડિયા

વને વને...

કિશોર રાવળ

વોટર કલર

ગુજરાતીના ચાહકોનું દિમાસિક

કિશોર રાવળ

જુલાઈ ૨૦૦૧

૧૨

૨

કેલિગ્રાફીમાં કેસૂડાંનાં
રંગો

આદિલ મન્સૂરી
કમ્પ્યુટર સર્જિત

કેલિગ્રાફીમાં કેસૂડાંનાં
રંગો

આદિલ મન્સૂરી
કમ્પ્યુટર સર્જિત

કેલિગ્રાફીમાં કેસૂડાંનાં

	રંગો આદિલ મન્સૂરી કમ્પ્યુટર સર્જિંત
--	--

	<p style="text-align: center;">સમય <u>રક્ષા પંડ્યા</u></p> <p>સમય શુંચ છે સમય અાંત છે સમય અનાદિ છે સમય એટલે સૂર્ય ચંદ્ર દિવસરાત સૂર્ય ચંદ્ર વસંત અને પાનખર જનમ અને ભરણ સમય એટલે હું, તમે અને આપણે નદી, સાગર, પહાડ, પર્વત જંગલ જંગલ રેતીનું રણ આકાશ અને આકાશમાં વિસ્તરેલ અણગણિત વિશ્વ સમય અલીબાબાની ગુફા કોઈ ગુફાનું મો બંધ કરી ગયું છે અને આપણે સીમ સીમ ખુલ જા બોલી શકતા નથી. સમયને કાપી શકતો નથી સમયને વહેંચી શકતો નથી ના સમયનો સરવાળો કે બાદબાકી સમયને ક્યારેય ભાગી શકતો નથી સમય એક સાંકળ છે આપણે એના અંકોડા છીએ સમય ભવે સમસ્યા હો</p>
--	---

સમય જ એનું નિવારણ છે
સમય એક દરિયો છે માનીને
આપણે ઉલેચીને ખાલી કરવા માગીએ છીએ
પણ સમય તો ખાલીખમ છે

સમય ખાલીપણાથી ભરેલો છે
ધારો તો મુડીયાં એને બંધ કરી શકાય
પણ જો મુડી ખુલ્લી ગઈ તો સમય
પતંગિયાની જેમ ઉડી જાય
પતંગિયાની પાંખોને પકડવી અધરી છે
સમય કોઈ પદાર્થ નથી
સમયનો કોઈ રંગ નથી
સમયનો કોઈ આકારે નથી
સમયને ભૂત નથી, નથી ભવિષ્ય
સમય સમય છે.

સુરેશ દલાલના સૌજન્યથી.

પ્રકાશક: ઠેમેજ પાલિકેશન્સ ગ્રા. લિ.
રૂ. ૭૦.૦૦

કવિતા હરીન્દ્ર દવે

એકાદ જો
વિહંગની ચાંચ જેવી
પંક્રિત મને ફૂટી જાય,
પણી ચૂગી લઉ,
વેરાએલા અહીં તહીં
શબદના કણકણ.

ગાંધી ભરત ત્રિવેદી

શબ્દ સારા કે નઠારા હોય છે,
અર્થ કાયમના ઠગારા હોય છે.

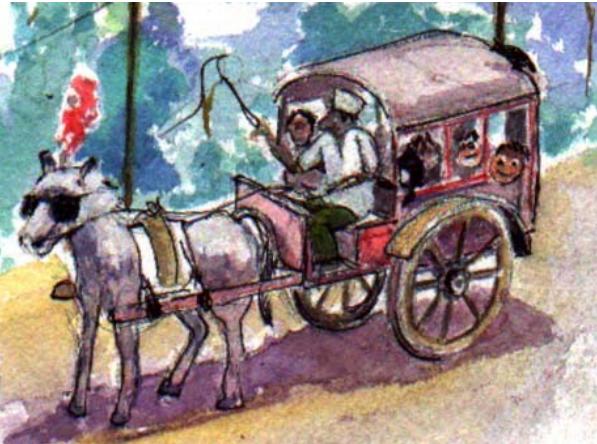
એક સરખો એ ભલે વરસે છતાં
હાથમાં વધઘટ અમારાં હોય છે.

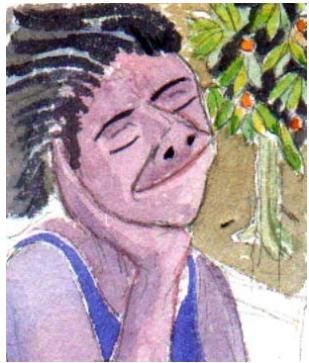
ડાળ છોરીને ગણું પંખી પછી;

	<p>કાનમાં કલરવ તમારા હોય છે. એ દશા છે કે સૂકાવી ઓછાણી? દૂરથી પ્રશ્નો થનારા હોય છે. એ તને દોડાવશે એવું કહી, શબ્દ આગળ ક્યાં જનારા હોય છે.</p>
--	---

	<h3>ખોયા ખોયા ચાંદ રોહિત પંડ્યા</h3> <p>આભની અટારીથી સહેજ નીચે ઉતરી ચંદ્ર ચાલવા ગયો ત્યાં તાડના તીણાં પાનમાં બેરવાઈ ગયો અને એ જોઈને સૂકાં પાન પ્રેત જેવું ખડખડ હસી પડ્યા.</p>
--	---

	<h3>કાળુભાઈની ગાડી નરેન્દ્ર પંડ્યા</h3> <p>કાળુભાઈની ઘોડાગાડી ખબડક ખબડક ચાલી જાતી ભૌપું ભૌપું કરતી જાતી ને સૌને ભેગાં કરતી જાતી -કાળુ...</p> <p>લાલચટાક એની ઘોડાગાડી, ફુમતાવાળો ઘોળો ઘોડો રોજ રજકો ચણા ખાતા બન્ધો એ મહા તગડો. ચાબૂકની દોરી અડકતાં તબડાક તબડાક ભાગો-કાળુ...</p> <p>કાળુભાઈ અમારા સૌના સહુને બહુ જ ગમતા સૌની સાથે ગમત કરતાં એક એક પીપર આપી સૌને ખુશખુશ કરતા-કાળુ...</p>
---	---

યાદની ફોરમ (ગણલ)

રમેશ શાહ

જાકળ સમાં પગલાં ફરી પાછાં ફરે,
બે પોયણાં ઉથે, અડે, આધાં સરે.

એકાંત વનમાં એક જરણું કલકલે,
ત્યાં છાંયડા, પણ્ણો બધાં ધીમાં તરે.

પરવા નથી ખુદ ચંદ્રની એને છ્ટાં,
જૂરે, મરે, નિજ રૂપને આછાં કરે!

મેંટી મુલાયમ સ્પર્ષ એ સૌભાગ્ય છે,
આ ટેરવાનાં સ્વમ જો સાચાં ઠરે!

એની સુગંગિત યાદનાં વૃક્ષો થયાં-
ને આંગણે પુષ્યો હવે છાનાં ખરે!

મારી હથેળીમાં

જાતુ ઠાકર

આકાશ આપું ભાળું ખુલ્લી હથેલીમાં
અંધારું રોજ ભાળું ખુલ્લી હથેલીમાં.

ખરબચડી છે સપાટી રેખાઓ વાંકી ચૂકી
જીવતરને ક્યાંથી વાળું ખુલ્લી હથેલીમાં.

અંગળીઓ જાણે કે બારીબારણાં છે
અંગૂઠે વાસ્યું તાળું ખુલ્લી હથેલીમાં.

નિશાન શુભ ને સારું જથોતિશી કહે છે
દેખાય જે કાળું ખુલ્લી હથેલીમાં.

ધબકાર થઈને વહેતા કંડે જે સતત
હું કેટલાં સંભાળું? ખુલ્લી હથેલીમાં.

સૌંદર્યની શોધ
પ્રીતિ સેનગુમા

હું જે છું તે છું,
ને રહીશ.
હું જે નથી તે નથી,
ને નહીં થઈ શકું
ભાગ્યે-કમભાગ્યે.
હું જેમ છું
ને રહેવાની છું
તેમ, મિત્રો,
મને સહી લો,
ગ્રહી લો,
લાહી લો,
ચાહી લો,
ચહાઈ ચહાઈને
હું કદાચ સુંદર બનું,
ચાહી ચાહીને
કદાચ તમે પણ.

દ્વિધા

કિશોર રાવળ

મગજની સણોમાં ધૂમતા વિચારો
શબ્દોમાં મફવા અધરાં છે.

પહેલો પ્રયાસ
ત્રણસો પાઉન્ડના છિગને કાલે
પાડોશી મગજને બે લાંશ માર્યા.

કારણ?

મગને ચાર વર્ષ પહેલાં
છિગનને હિપોપોટેમસ કહેલો.

પણ તેનું આજે શું?

કાલે જ છિગન જિંદગીમાં પહેલીવાર
'ઝૂ'માં ગયો અને તેને જ્ઞાન થયું કે
હિપોપોટેમસ કોણ છે!

બાલીશ? ડ્રિલાટ?
ખરું! જરા ગંભીરતા જોઈએ અને
કંઈ આદર્શો જોઈએ, જરા વિચારોની
પરિપૂર્વતા જોઈએ...
બીજો પ્રયાસ

અમે ભુક્કા બોલાવી દીધા
આજે એક મસ્તિજુદના.

	<p>કારણ?</p> <p>ચારસો વર્ષ પહેલાં કોઈએ રામના નામને કાળું કરવા મંદિર તોડી ભસ્તિજદ બનાવી.</p> <p>પણ તેનું આજે શું?</p> <p>ટી.વી.માં રામાયણની સિરીઝ જોઈ આજે અમે રામ ભહિમાથી ગદ્વગદ થઈ ગયાં! વાહ, ક્યા બાત હૈ? કેવી ઉનુંગ વિચારસરણી? આ ખરી કવિતા!</p>
--	---

	<h3>તું ને હું જ્યના ફ્લાઈ</h3> <p>"પ્રભુ, તું ને હું એક જઃ હું પ્રાર્થુ તને, કદી તેં મને પ્રાર્થી?" પૂછતાં જ ઉત્તર મણ્યો' "તારું આસ્તિત્વ એ જ મારી પ્રાર્થનાનું ફળ".</p> <p>"કેવું બાળપણ? ક્યારે થશે ઉહાપણ?"</p> <p>"ખમી જા, બેટા, ધીરજથી નિહાળ તારી સૂચિ. કણેકણમાં પડ્યો જવાબ, જીલી લે, સંખરી લે ફદ્યમાં. ઉનુંગ શિખરો કે શેરીની નાની કંકરીઓ, બધેય મારી સહી વાંચતા શીખી લે..."</p>
	<h3>ટહુકાઓ મોરના ઇતેન આનંદપારા</h3> <p>પીઠ પર જીલોજ છાલો વરસાદ ને છાતી પર ટહુકાઓ મોરના લીલાછ્ય શેરડાઓ ઘરતીના ગાલે સાંજ સમું લાગે બપોરના</p> <p>ટેરવાંથી ટપકેલું સ્પર્શનું ચોમાસું કુમળા તે છોડને પખાળે</p>

	<p>વરણાગી વાયરો ભીજાતી છોકરીની છેડતી કરે ને સૌ ભાળે કોઈ રોકે શું કામ એને ટોકે શું કામ માંડ દૃષ્યો મળે છે ભરદોરનાં</p> <p>આસમાની ઓરતાને મેઘધનુ બનવું છે રંગ એક ઓછો પડે છે પ્રેમનો આ રંગ નથી વેચાતો વ્હાલા આ રંગ સૌને હૈથે જરે છે એને ખોળી જૂઓ જરા ઘોળી જૂઓ તો દૂરનાથે લાગશે સમોરનાં.</p> <p>'સૂર્યનું પ્રથમ કિરણ' માંથી સુરેશ દલાલના સૌજન્યથી. પ્રકાશક: ઈમેજ પબ્લિકેશન્સ પ્રા. લિ. ર. ૭૦.૦૦</p>

	<p>રાત પડી ગઈ કવિદાદ</p> <p>પ્રીતની ઘેલી હાય બિચારી સૂરજ પાછળ રાત પડી ગઈ ઘોડલાવાળો વડી ન થંબે રીસ હૈથાને હાટ ચડી ગઈ. ઉદ્યાચળને ઓરેથી કુંખની મારી દોડતી આવે ભટકાણી આથમણી ભીતે સિંદૂર ખર્યાને સાંજ પડી ગઈ હાર ગળાના હીરલા તૂટ્યા થોકે થોકે તારલા થઈ ર્યા નંદવાણી સૌભાગ્યની ચૂડી બીજની ગીણી લાત પડી ગઈ અંતરના દુઃખ નેણાલે ઉમટ્યાં ઉલ્લાસી આકાશમાં ગંગા કાજળ ચારેકોર રેલાયાં સ્નેહની ત્યાં સોગાત પડી ગઈ નેપુર પગે ડેસરી જાણે દેવના દેવળ આરતી વાગી સુંગંધ ફોરી ધૂપસળી એના ચિત્તથી મીઠી વાત પડી ગઈ.</p>
---	---

**બે કવિતા
'શર્મિલી'**

હુબદીથી 'શર્મિલી' પોતાનો પરિચય આપે છે 'ગૃહિણી છું છતાં 'કેસૂડા' માટે સમય કાઢું છું અન રીત અહીંની જૂદી ને રસમ અહીંના નોખા મારે તો ભાઈ શબ્દો જ કંકું ને શબ્દો જ ચોખા.

નીચે કંકું ચોખાના કરેલાં બે તિલક જોઈ લો.

૧

હવે હું વંડી ઠેકીને શું કરું
અનુભવોની તો બંધાઈ ગઈ છે પાળ...
હવે હું સમુદ્ર ફેંદીને શું કરું
મનમાં સંસ્કૃતિની ગ્રૂથાઈ ગઈ છે જાળ
હવે હું સુષ્ણિની સુંદરતાને શું નિરખું
હૈયામાં આવી વસ્યા છે બાલગોપાળ.....

૨

ઇશ્વરની વાણી
કર્યું કુદરતનું સર્જન
ને સોપાણું આ ધન
રચ્યા મેં આ માનવી
રાધીને મોટું મન
સધળું મેં સોયું
ના રહેવા દીધું કંઈ પાસે
છતાય ઓ! માનવી તને કોનો વિયોગ ભાસે
રહે વિશ્વાસથી દૂર
તું તો છે ખરો પામર
રચ્યા મેં ઘણા સંતો
છતાય ઓ! માનવી
રહો કેમ તું ફક્ત બોલતો જાનવર?

મનની વાત

મનું નાયક

પેલી વાદળીના મનમાં એમ
પેલા ચાંદાને જઈને કહેમ
તારી આગાનું રે એક તણખું
મને આપે તો પાણી હું બાળું
મારું ભારેખમ શરીર ઉતારું
અને રૂમગૂમ રૂમગૂમ નાચું!

પેલા ચાંદાના મનમાં એમ

પેલી વાદળને જઈને કહેમ
મને આપે તું પાણી જો તારું
મારી યુગોની આગાને બુગાતું
મારી અસીમ ઘાસને છિપાવું
અને પવનની લેરખીમાં ડેલું!

મારા તો મનમાં એમ
આ બજે જણાને કહેમ
મારા જીવનનું ઝરણું સુકાતું
મારું હૈયું તો કું-ઠગારું
તમે આવો મારે ત્યાં પદારો
મને કૃષમાંથી કૂપળ બનાવો!
આવે ત્યારે હાઈ
જાય ત્યારે બાય
ઉભો ઉભો નહાય
ઉભો ઉભો ખાય
રેપમાં ભજનિયાં ગાય
તિતાલખાં ટેંગો કરે
ભજિયું મૂકી સેન-ડિનિય ખાય
સંચળ નાખી બિયર પીએ
અમેરિકા સાથે રોજ ફિસાદ
હરગીજ હટેના દેશની યાદ
દસ વર્ષ 'યુઝૂદુ' થાય
તોય અહીં માયા ન ગંઠાય!

હું શા માટે જન્મ્યો કિશોર મોઢી

ભાઈ પેલી ભાણકીનું તો ખરું શિયું.
આખું આયખું દૂધના ઈસાબના
ભીતે લીટા તાણીતાણીને મરી ગેઈ.
પણ એનો દૂધાળો ની વર્ધિયો તે ની વર્ધિયો.
છેલ્લે છેલ્લે પેલો હાતાળ્યો
આધભાગે આપેલી લેંછ ખંડી ગિયો-
હતર પંચા પંચાણું,
બે ધૂટના હતાણું,
ને લાવો પટેલ,
હોમાં બે ઓછાના ઈસાબે
તે વળી નફામાં.

આપણે તો ભઈલા આખી જિંદગી
પેલી બંકીની જેમ અહતારળતા વર્દિતરું કરવાનું.
તેમાં પાછું દુખરી હળો કરે ને જમાદારને
ધૂધરી જેવું આપવાનું.

	<p>મને થાય કે જાણો બાકી ચૂકવવા આપણે તો જીવવાનું ને જનમવાનું હું જીવલા એમ કેમ?</p>
--	---

કુતાના સાગર કિનારે સૂર્યાસ્ત પ્રીતિ સેનગુમા

ઇડોનેશિયા દેશના અસંખ્ય ટાપુઓમાંનો એક તે બાલી દ્વીપ. આએમી સદીથી ત્યાં સ્થપાયેલો હિંદુ ધર્મ આજે પણ જીવત છે-અલબત્ત, ભારતમાંના હિંદુ ધર્મ કરતાં ઘણા જૂદા સ્વરૂપે. બાલીની અંદર વર્ષના દરેક દિવસે ક્યાંક ને ક્યાંક, કોઈને કોઈ ધર્મોત્સવ ઉજવાતો જ રહે છે. શહેર, ગામ, પર્વતની ટોચ અને દરિયાનો કિનારો-કશું જ બાકાત નથી રહેતું.

સાથેના આ કાવ્યમાં બાલી ટાપુના 'કુતા' નામના સાગરકિનારા પરના સૂર્યાસ્ત જોયા પછીનું સંવેદન નિરૂપાયું છે. ઉપરાંત, એ કિનારા પર જોયેલા એક ધર્મોત્સવના બેએક સંદર્ભ પણ કાવ્યમાં ઉપસ્થા છે.

નિસર્જનું રૂપ, તથા જન-સમૂહનો ભક્તિભાવ-એ બેના સમન્વયનો અનુભવ મન ઉપર શાશ્વત સ્મૃતિ થઈ ને રહેલો છે.

કિશોર સુધી
ક્યાં કોઈ અંતર રહ્યું 'તું?
મોજાં
અવિરત આવકારતાં' તાં,
રેતી
મજઘારે ખેંચી જતી'તી.
એક નામ
આ લખ્યું-
 આ ભૂસાયું.
સપાટ આકાશને છેડે કિશોર-
થી શરૂ થતો સમુદ્ર-
ને છેડે બિંદુ માત્ર હું.
અગરબાતીની સળગતી ટોચ જેવો
સૂર્ય આથમતો'તો;
સોનચંપાની સુગંધે
ચંદ્ર-બે દિવસમાં જે થવાનો પૂર્ણ-
ઉગતો'તો.
અપાતો'તો
અર્થ સૂચિને,

	<p>પૂજા થતી'તી દેવની. કરી રહી'તી પ્રજા બાળીની વાંછના સર્વ મંગલની. અસ્ત-ઉદ્યની અર્પણ-ગ્રહણની ક્ષણો જાણે અનંતના ફેનિલ મોજાં. જવા ને આવવા વચ્ચે સમય શું રહ્યો? ક્ષિતિજથી મારા સુધી અંતર કયું રહ્યું?</p> <p>(કાવ્ય-સંગ્રહ "સાત ખંડ-સાતસો ઈચ્છા"માંથી)</p>
	દરિયાકિનારે એક નાના ટાપુ પર વસેલું બાદું બોલોન્ગ મંદિર
	જનપથ પરના એક દેવસ્થાનક પાસે જતાં આવતાં ભાવિકી પ્રાર્થના માટે થોબે છે.
	ખેતરો, કોતરો તળાવ અને વનરાજ બાળીની ફળદ્વારા ભુમિનો જ્યાલ આપે છે

બે મહેરામણોઃએક સાગર અને એક
માનવોનો મેળો!

તે અને તેણી તણી વાત.
કિશોર રાવળ

દેશવિદેશમાં ગુજરાતી સરળ કરવાના વિચારો વિચારાઈ રહ્યા છે અને એ સંદર્ભમાં ડ્રસ્વ ઈ અને દીર્ઘ ઊને નાબુદ કરવાનું કેટલું રોચક છે? મને વીચાર આવે છે કે આ સુધારો કરવો જ છે તો સાથોસાથ પૂરી ચીકીત્સા કરીને બીજા નીર્જયો પણ વીના વીલંબે લઈએ તો સુધારાના સીધાંતો એક ફટકે જીવનમાં વણીને ભાષાને પૂરી રીતે વીકસાવી શકાય. તો થોડાં વધુ સુચનો આપું?

૧. નવા શીખનારાને એક મોટી ઉપાધી નીર્જવ, કાલ્પનિક કે ભાવદર્શી વસ્તુઓમાં નર, નારી કે નાન્યતર જાતી વાપરવાની છે. માટે અંગ્રેજી ઉપરથી દખલો લઈને જે જે નામો નર કે નારી જાતીમાં સ્હરરણાથી ફાળવી ન શકો તે બધા માટે આપણે નાન્યતર જાતી અપનાવીએ તો ભાષા કેટલું સહેલું થઈ જાય અને એ એક ઉપાધી જતું રહે? હું મીઠું અને છાશ ખાટું, ધી ચોપડેલું રોટલી અને તુવેરનું દાળ, ધૂક છુક ગાડું, મોટર ગાડું અને બળદ ગાડું બધાં સરખાં. "કાદવવાળું જોડું ત્યાં મુડી જાજમ ગંઢું ન કરવું" એવું રીત છોકરાંઓને એક પુરું શીસ્તથી ઉતારવાનું સહેલું થાય.

૨. 'ત્રણ'ને બદલે રૂ, 'જ્ઞ'ને બદલે 'જન', 'ધ' ને શ, 'એ'ને બદલે 'અઈ', 'ઓ'ને બદલે 'અઉ વાપરો. એટલે "તુશાતુર અઈરાવતને લઈને નીચનીયમ મુજબ કુપણ અઉરંગાંજેબ ઉશાનું સુશ્રી સર્વિદર્ય નીલાળાનો સરીતા કાંઠે નીકળ્યો અને એક જાની, અર્ધનગન મઉલવીને જોઈને તેનું છૂદય દ્રવતાં એક પદ્ધિસું ફેંક્યું" અથવા "કુપાળું કુશળાને શુંગાર કરેલી ગોપીઓ સાથે રાસ લેતા જોઈ રૂશીઓનાં ચહેરાંઓ તેમનું યઉવનનું સ્મૃતી તાજું થતાં વીકૃત થઈ ગયાં." એવાં શબ્દ-પ્રયોગો આપણું માત્રભાશામાં નવું લાલીત્ય લાવે.

૩. 'મે'ને બદલે 'હું' વાપરવાથી ઘણાને સત્તાવતું સમશ્યા જરી પણ ન રહે. હું આ પર ઘણું જ વીચાર કર્યો છું અને ઘણાઓ સાથે હું ચર્ચા કરી છે અને આ રસ્તો લીધું એટલે ગુજરાતીનું એક મોટું આડખીલી કે કશ્ટ દુર થઈ જશે તેનું મને પુરું ખાત્રી છે.

૪. 'નો, ની, નું અને ના'ને બદલે મને જપાનીજ ભાશાની જેમ એક ખાલી 'નો' જ ચલશમાં લાવવાથી વધુ સરળીકરણ ન થાય? "લખવાનો ચોપડી, છોકરાનો ચડી, છોકરીનો ફરાક, દાંતનો દુખાવો, આંખનો પીડા, વાળુનો વેળા" વર્ગે કેવું સહેલું કરી નાખે?

૫. કીયાપદોમાં કર્તાનો કે, કર્મનો જ્ઞાતિ કે એકવચન બહુવચન પર થતાં ફેરફારો નાબુદ્ધ કરીએ. બધા કીયાપદોનો મુળ રૂપોનો અંતે 'વું' આવે છે એટલે આ તો બહુજ સીધો છે. દા.ત. 'જવું'નો રૂપો 'હું જઉ છું, હું જઈ રહ્યો છું, હું જ્યો રહ્યી હતો, હું જ્યો હતો, હું જવાનો છું, હું જઈશ...' આવડે એટલે પછી "ચંદુ સુઉં છું. ભાભી જમ્યો, તું ચોપડી વાંચ્યો, છોકરાંઓ આવીશ ત્યારે તોફાન તોફાન કરીશ" અદ્ભુત! અદ્ભુત!

૬. જે અક્ષરો કદ્દી વપરાતાં જ ન હોય તેને યાદ રાખવાનો શું જરૂર? અનુસ્વાર વાપરવા ઉતેજન આપવો અને પરિશામે ચંપક, મરમત, કશા, તમ્બુને બદલે ચંપક, મરમત, કંના, તંબુ જ વાપરવા. પચા નાયક પંના નાયક બને, છોકરાંઓ વાડું-ગમયને (એ મને હમેશા 'વાડે જાવું'નો સંસ્કૃત સ્વરૂપ જ લાગ્યો છે) બદલે શુદ્ધ વાંગમય બોલશે.

આ મારાં સુચનો તો પાશેરામાં પહેલું પુણી જેવું છે. કુપા કરીને વીદ્વાનો, વીદુશીઓ, ભાશાવીજનાનીઓ અને આમાં રસ લેતું બધું સંસ્થાઓ ઘણું જ ગંભીરતાથી, પુરું જીણવટથી અને ઉડાણથી તેનું ચર્ચા કરી પાડું નીણિય લેશે તેવું આશા રાખું છું. પણ એ પહેલાં એક અગત્યનું વાત કહેવાનું છે.

સઉને ચીતા થશે કે અત્યાર સુધીમાં જે જે લખાણું છે તેને આ નવી લીપીમાં બદલાવવાનું મોટું મહાભારત જેવું કામ કેમ હલ કરવું. પણ એ અધરન નથી. યાદ રાખો કે આ કંપુટરનું જમાનું છે એટલે દરેક જુનું ગ્રંથ, પુસ્તક, ચોપડી પુરું સરળતાથી નવજીવન પામી શકે છે. અને અમને કંપુટરવાળાઓને વાઈ-ટુ-કે પછી સારું આમદાની મળવાનું આશા ઉભું કરે. એક વખત મોટાં પાયાં પર આ પ્રવૃત્તી ચાલું થયું કે બેકારી ઓછું થાય અને આખું દેશ આણું સમૃદ્ધી ભોગવે.

૧૯૯૮ના ઉનાળામાં આખી દુનિયામાં વ્યવસ્થિત અફવા ફેલાઈ કે ગણપતિની મૂર્તિ દૂધ પીએ છે, મૂર્તિની સુંદરે જો દૂધની વાડકી અડાડવામાં આવે તો અંદરનું દૂધ અદૃષ્ટ થઈ જાય છે. આ અફવા ભારતમાં જ નહીં પરંતુ લંડન, હોન્કોંગ અને ન્યૂઝીલેન્ડમાં એટલી પદ્ધતિસર ફેલાઈ કે તે સમાચાર બની ગઈ. જગતભરના ટીવીવાળાઓ કેમેરા લઇને જૂદાં જૂદાં મંદિરો પર પહોંચી ગયા. તેઓ પાત્રમાંથી અદૃષ્ટ થતાં દૂધને ટી.વી. પર નહોતાં બતાવતાં પરંતુ દૂધને અદૃષ્ટ કરવા મથતાં લોકોનાં ટોળાને બતાવતાં. ભારતમાં તો લોકો ભગવાનને એટલું દૂધ પીવડાવવાં મથતાં કે લોકોને પીવા માટેનું દૂધ અલગ્ય બની ગયું.

ભગવાન પોતાને પીરસેલું દૂધ પીએ છે કે નહિ તે જેવા જ જિશાસાથી પ્રેરાઈને લોકો લાઈનમાં ઊભા રહેતાં. જે ભાવિકોનું દૂધ ભગવાને પીધું તે ભક્ત બની ગયા. અને જેમનું દૂધ ભગવાને ન પીધું તે વૈજ્ઞાનિક બની ગયાં. ભગવાન પૃથ્વીને ભૂલી ન જાય તે માટે થોડાં થોડાં વર્ષ મનુષ્ય રામાયણમાંથી કંકુ ખરવાના કે કુરાનમાંથી ઉજરત બાલ મળી આવવા જેવા ચમત્કારો ભગવાન માટે મોજે છે. આ જેવા તેવી વાત ન હતી.

પ્રભુદાસ અને ઉમાબહેનની ઉમર સાઠની આસપાસ હતી. ન્યૂયોર્ક શહેરમાં એક ભાડાના એપારટમેન્ટમાં રહેતાં હતાં. એક દીકરી અને દીકરી દેશમાં કોલેજમાં ભાજતાં હતાં. છોકરાનાં ભવિષ્ય માટે ઉમાબહેનના ભાઈની સિટિઝનશિપ ઉપર અમેરિકા આવ્યાં હતાં. દેશમાં પ્રભુદાસ કોલેજમાં પ્રોફેસર હતાં. પરંતુ અમેરિકામાં દેશી ગ્રોસરી સ્ટોરમાં નોકરી કરતા હતા. અને તે તેમને હવે બરાબર ફાવી ગયું હતું.

એક સાંજે પ્રભુદાસ નોકરી પરથી ઘેર આવ્યા ત્યારે ઉમાબહેને તેમને કહું:

"આપણા ગણપતિએ સવારની પૂજામાં ધરાવેલું દૂધ પીધું."

"લાવ, બતાવ જોઈએ." પ્રભુદાસે શંકાથી કહું.

"હમણાં દૂધ નહિ પીએ. સંધ્યાકાળે પૂજા કરીશ ત્યારે બતાવીશ. ભગવાન ગમે ત્યારે દૂધ ન પીએ." ઉમાબહેને નિયમ બનાવી દીધી. સંધ્યાકાળની પૂજામાં ઉમાબેને આખો મીંચી, બે હાથ જોડી ધ્યાન ધર્યું. પ્રભુદાસે જાતે છલોછલ દૂધ ભરેલી વાડકીમાં શ્રી ગણેશની મૂર્તિની સૂંદ તુબારી. પ્રભુદાસે જોયું તો ધીમે ધીમે બધું દૂધ અદૃષ્ય થવા માંડ્યું. પ્રભુદાસ સત્ખ થઈ ગયા. તેમનો હાથ દ્રૂજવા લાગ્યો. શરીર દ્રૂજવા લાગ્યું. વાડકી જીન પર મૂર્તી દીધી. મૂર્તિને લાંબા થઈ પ્રશાન્મ કર્યા.

"હર હર મહાદેવ"- ગણપતિદાદા મોરિયા" ના પોકાર કરવા લાગ્યા. બીજી કષે ભાનમાં આવ્યા. મૂર્તિ ઉચ્ચકી લીધી. મૂર્તિ કોઈ મિશ્ર ધાતુની બની હતી. તેમણે નીચે જોયું. ક્યાંય દૂધ ઢોળાયાનું નિશાન નહોતું. આજુબાજુની જગ્યા જોઈ. લાકડાના મંદિરની આજુબાજુ ફરીને બધું જોયું. ક્યાંય ભીનાશ નહોતી. ખરેખર ભગવાન દૂધ પી ગયા.

બસે જગાએ વિચાર્યુ કે કોઈ સાધુ સંતને આ વાતની ખબર પડશે તો ઘરને સરકસમાં ફેરવી કાઢશે. આ ચમત્કાર આજના આધુનિક વિજ્ઞાનને પડકાર આપે છે. કોઈ વૈજ્ઞાનિકને આ વાત કરવી જોઈએ. પ્રભુદાસે તેમના મિત્ર ડૉ. પટેલને ફીન કર્યો. તેઓ બસે વગુજરાત કોલેજમાં સાથે ભજ્યા હતા. ન્યૂયોર્કમાં, એ.ટી.એન્ડ ટી., ટેલિફોન કંપનીમાં રિસર્ચ ડિપાર્ટમેન્ટનાં વડા હતા. ડૉ. પટેલ આ દેશના ટેલિફોનની પ્રગતિમાં ઘણો ફાળો આપ્યો હતો.

ડૉ. પટેલ બીજે હિવસે સાંજે પૂજામાં હાજર રહ્યા. તેમણે જાતે જોયું કે ગણેશજીની મૂર્તિ વાડકીમાં ધરાવેલું દૂધ પી ગઈ.

પટેલસાહેબે પૂછ્યું: "વાડકીમાં જ દૂધ ધરાવું પડે એવું ખરું? કાચની ઘાલીમાંથી ભગવાન દૂધ પીએ ખરા?"

ઉમાબહેને કહું: "આ વાડકીને કાનો નથી એટલે સીધી ધાર પેટ અને સૂંદ વચ્ચે જઈ શકે છે."

પટેલસાહેબે મૂર્તિ ઉચ્ચકી લીધી. તેમણે સૂંદનું નિરીક્ષણ કર્યું. પછી મોટેથી બોલ્યા: "હું ગીજાં છિક્રો જોવાં પ્રયત્ન કરું છું. કેપિલરી ટ્યૂબ-કેશવાહિનીનો નિયમ તો કામ કરતો નથી ને!"

તેમણે મૂર્તિને ટકોરા મારી જોયા. ચારે બાજુ ફરીને લાકડાના મંદિરના ખૂશા તપાસ્યા. પછી ઉમાબહેનને પૂછ્યું:

"આ ગણપતિ ક્યાંથી ખરીદ્યા?"

તેમણે જણાવ્યું "મારા બાપુજી રજવાડામાં રજપુરોહિત હતા અને આ મૂર્તિની પૂજા વરસોથી કરતા હતા. હું એકની એક એટલે મૂર્તિ મારે ભાગે આવી. આ તો સાચા ગણપતિ છે."

ડૉ. પટેલ બોલ્યા: "વેરી ઈન્ટ્રેસ્ટિગ!!"

તેમણે પ્રભદાસને આ ચમત્કારની વાત કોઈને ન કહેવાનું કહી બીજા હિવસે પાછા આવવાનું વચ્ચેન આપી વિદાય લીધી.

તે સાંજે ડૉ. પટેલ પોતાના ઉપરી અધિકારી ડૉ. મોર્ગન, જે ટેલિફોન કંપનીના મોટા ડાઇરેક્ટર હતા તેમને લઈને આવ્યા. પટેલસાહેબે કહ્યા પ્રમાણે ઉમાબહેને પૂજા ચાલુ કરી. બસે વૈજ્ઞાનિકોએ વાડકીમાંથી દૂધ અદૃષ્ય થતું જોયું. ડૉ.

મોર્ગન તરત જ બોલી ઉઠ્યા: "આ ચમત્કાર નથી. આ વિજ્ઞાન છે."

પટેલસાહેબે બસે પતિ-પત્નીને કહું કે "આમ કાંઈ જાણ્યી બને નહિ. જગતની દરેક કિયા-પ્રક્રિયામાં વિજ્ઞાન સમાયેલું છે."

ઉમાબેને ગુસ્સામાં કહું: "પટેલ સાહેબ, આ ભાઈને તો ગણપતિ શું છે તે ખબર નથી. પરંતુ તમે પણ આમ બોલો છો? તમારી આંખ આગળ દૂધ અદૃષ્ય થયું કે નહિ? આવું ભગવાનની કૂપા સિવાય બને ખરું? તમે એમ કહો છો કે દુનિયામાં બધું તો તમે વૈજ્ઞાનિકો કરો છો? આ કૂપ કોણ ઉંઘે છે? ક્યા ચિત્રકારે મેઘનુષમાં રંગો પૂર્યો? ક્યા વિજ્ઞાને માણલીઓને તરતા શીખવ્યું? તેથી ઉલટું, આવા અનેક ચમત્કારોમાંથી વિજ્ઞાન પેદા થયું છે."

કિશોર રાધન

ડૉ. મોર્ગને પ્રભુદાસને જણાવ્યું કે તેમને આ મૂર્તિ પર વધુ રિસર્ચ કરવામાં રસ છે. તો તેઓ આ મૂર્તિ તેમને આપે ખરા?

ઉમાબહેને પૂછ્યું: "તો તમે આ મૂર્તિનું શું કરશો?"

ડૉ. પટેલ જણાવ્યું "અમારે જોવું છે કે આ મૂર્તિ દૂધ સિવાય કયા કયા પ્રવાહી પીએ છે. પાણી, કેરોસિન કે દૂધની વિશિષ્ટ ઘનતા જુદી જુદી હોય. તો અમે મૂર્તિને કેરોસિન પીવડાવવા પ્રયોગ કરીશું."

ઉમાબહેનનો પિત્તો ગયો. "તમે કઈ જાતના હિંદુ છો? ભગવાનને કેરોસિન પીવડાવતું હશે ખરું?"

ડૉ. પટેલ સીધા મુદ્દા પર આવી ગયા. "મારી કંપની તમને દસ હજાર ડોલર આપશે."

પ્રભુદાસ કાંઈ બોલે તે પહેલાં ઉમાબહેને કહ્યું, "પટેલસાહેબ, હુનિયામાં માનવીની શ્રદ્ધાનાં મૂલ્ય નથી હોતાં. ભગવાનની કિંમત ન હોય. આ ચયત્કાર જોઈને તમારા જ્ઞાનનું ઘંટં ઓછું થવું જોઈએ. નઅતાનો અનુભવ થવો જોઈએ."

પટેલસાહેબે તેમની ઓફર પર વિચારવાનું કહીને તેમના સાહેબ સાથે રજા લીધી.

બીજા દિવસે ફરીથી બસે વૈક્ષાનિકો પાછા આવ્યા. બસેએ પૂજા નિહાળી. દૂધ અદૃષ્ય થતું જોયું. બસે જણાએ અંદરોઅંદર થોડી શુસ્પુસ કરી. ડૉ. પટેલ બોલ્યા: "જુઓ, આ મૂર્તિ અમારી રિસર્ચ માટે ખૂબ જ જરૂરી છે. તમારી લાગણીને માન આપીને અમે તમને પચાસ હજાર ડોલર આપીશું."

પ્રભુદાસે પૂછ્યું: "તમે આ મૂર્તિ પર કયા કયા પ્રકારની રિસર્ચ કરશો?"

ડૉ. પટેલ જવાબ આપ્યો: "અમને એવું લાગે છે કે બક નામના વૈક્ષાનિકે બક દ્યૂબનો નિયમ બનાવ્યો છે. જેના સિદ્ધાંત પર ટોઈલેટ બોલ શોધાયા છે કે જેમાં ટાંકી ભરીને પાણી રોડો તો પણ ઉભરાયા બિના જતું રહે છે. તો તે પ્રમાણે દૂધ એક વખતે ચૂસવાનું ચાલુ થઈ જાય છે. પણ વાડકીમાંથી બકના નિયમ મુજબ ખાલી થઈ જાય છે. આ મૂર્તિની ધાતુ અમારે ઇન્ફારેડ કિરણોથી તપાસવી પડશે. આજકાલ અમે સૂપર-કડકટર પર કામ કરીએ છીએ. સૂપર-કડકટર એટલે એવી ધાતુ કે જે ગમે તેટલા હંડા કે ગરમ ઉષ્ણતામાને હિલેફ્લેઝીસીટી પસાર કરે. આ સૂપર-કડકટર ભવિષ્યમાં કોષુટર અને ટેલીફોનની રચનામાં વપરાશે. તો આ મૂર્તિ જે ધાતુની બની છે એ ધાતુ અમને અમારા સંશોધનમાં કામ લાગે પણ ખરી! આને માટે સુંદર કાપવી પડશે. પેટ વ્હેરનું પડશે."

ઉમાબેન એકદમ કોષે ભરાયાં. "આ તો તમે કસાઈ કરતા પણ હલકા થયા! ભગવાનની સુંદર કપાતી હશે? હું મરી જઈશ પણ મૂર્તિને ભાંગવા નહીં દઉ." બસે વૈક્ષાનિકોએ રજા લીધી.

તેમના ગયા પછી પ્રભુદાસે મનોમન ગણતરી કરી કે પચાસ હજારમાં કેટકેટલા કામ થાય! બીજું કહું નહીં તો આ નાના એપાર્ટમેન્ટમાંથી તો છૂટાય. ઉમાને કેવી રીતે સમજાવવું? ઉમા એકની બે નહિ થાય. આમ જુઓ તો ઉમા પણ સાચી હતી. પચાસ હજાર તો બે વર્ષમાં કમાઈ લઈશું.

"પ્રભુદાસ, અમે તમને એક લાખ ડોલરની ઓફર મૂકીએ છીએ." ડૉ. પટેલનો ફોન આવ્યો. "અમારું રિસર્ચનું બજેટ પાંચ કરોડ ડોલરનું છે. અમારી એ.ટી.એન્ડ ટી. કંપનીનું બજેટ કોઈ નાના દેશના સમગ્ર બજેટ કરતાં પણ મોટું છે."

વાત પૂરી થત્તામાં જ પ્રભુદાસનું મગજ ચગડોળે ચૂઢ્યું. લાખ ડોલર શું ન કરી શકે! નવું ધર, નવી કાર, નવો ધંધો-શું કરાય? છેવટે કશું ન કરે અને પેસા બેંકમાં મૂકે તો બ્યાજમાંથી જીવાય. નોકરીમાંથી છૂટાય.

ઉમાબહેને પ્રભુદાસને શાંતિથી જણાવ્યું. "આજે પેસા વિના આપજો સુખી નથી? દુનિયામાં કેટલાય લોકોને કેટલી જાતના રોગો થાય છે, ત્યારે આપજો અને આપજો બાળકો તંહુરસ્ત છીએ. આપજાં કુટુંબમાં કોઈ અકાગે મર્યાદા નથી. આજ સુધી કોઈને એક્સ્પ્રીસિટી નથી થયો કે ન કોઈ હોસ્પિટલમાં રાત ગાળી હોય. શું મને પેસા નથી ગમતા?"

પ્રભુદાસને પત્નીની વાત ગણે ઉત્તી. જો મૂર્તિ વેચીને ભગવાનના કોઈ શાપના ભોગ બનાય તો?

એમનું મગજ શાંત થાય ત્યાં તે દિવસે સાંજના ડૉ. મોર્ગનનો ફોન આવ્યો. તેમણે જણાવ્યું કે "અમારે મૂર્તિ જોઈએ જ છે અને છેલ્લી ઓફર બે લાખ ડોલરની મૂકીએ છીએ. અને હા, બહુ વિચારતા નહીં. મને આવતી કાલે બાપોરે બાર વાગ્યા પહેલાં જવાબ મળવો જોઈએ."

પ્રભુદાસને સમજ ન પડી. આનંદથી કૂદવું કે દુઃખ અનુભવવવું? આ તો મોટું ધર્મસંકટ માથે આવ્યું. તેમણે ઉમાબહેનને વાત કરી. ઉમાબહેન બોલ્યાં.

"મારે મૂર્તિ વેચ્યો નથી. પરંતુ તમને જોતાં લાગે છે કે તમારી શ્રદ્ધા ડગવા માંડી છે. આનો નિર્ણય ભગવાન પર છોડી દઈએ. ભગવાન આપજોને સાચા રસ્તે દોરશે." પ્રભુદાસ વિચારોમાંને વિચારોમાં ખુરશીમાં ફસડાઈ પડ્યા. ઉમાબહેન પલાંઠી લગાવીને ભગવાન સામે દીવો સળગાવીને બેસી ગયા.

બસેમાંથી કોઈ આખો દિવસ કાંઈ ન બોલ્યું.

બીજે દિવસે સવારના પહોરમાં ઉમાબહેન બોલ્યાં: "ગઈ કાલે મને સ્વપ્નમાં ગણપતિદાદાએ દર્શન દીધાં. મને કહું કે 'મારી મૂર્તિ વેચ્યો હો. દુનિયામાં મારી લાખો મૂર્તિઓ છે. એક મૂર્તિ તૂટવાથી મારો નાશ નથી થવાનો. આ રીતે તમને જે પેસા મળે તેને મારી કૃપા ગણાજો.'"

લગભગ દશેક વાગે, ટેલિફોનની ઘંટડી રણકી. પ્રભુદાસે ફોન ઉપાડ્યો. સામેના છેઠે ડો. પટેલ હતા. તેમજો કહ્યું, "પ્રભુદાસભાઈ, ગઈ કાવે રાતે એ.ટી.એન્ડ ટી.ના બોર્ડ ઓવ ડાઇરેક્ટર્સ અમારો સૂપર-કંડફ્ટરનો પ્રોજેક્ટ કેન્સલ કર્યો છે. અમારે હવે ફાઈબર ઓપ્ટિક્સ પર કામ કરવાનું છે. એટલે હવે અમારે મૂર્તિની જરૂર નથી."

એક ઘાલાનાં હુઃખ! પ્રીતમ લખલાણી

આપત્તિઓની પણ કક્ષા હોય છે. સૌથી નીચેની કક્ષાની આપત્તિને અમે ખાલી એક ઘાલાની આપત્તિ તરીકે ખપાવી શકીએ. એક ચાનો ઘાલો પીઓ એટલી વાર એની અસર મન પર રહે. કોરીઆનું પૈન તૂટી પડે, ચીનાઓની હોરી અમેરિકા પહોંચતા ઉથલી પડે, રેગનને સ્કિન કેન્સર થાય, ઉત્તર પ્રદેશમાં દાયજો પૂરો ન પડવાથી પાંચ યુવતીઓ બળી જાય કે બાળી દેવામાં આવે, એ બધું એક ઘાલાનું ઘરાક. બે હડી ચર્ચા કરી વાત બીજી બાજુએ વળે.

પણ કહે છે ને કે હુનિયામાં સૌ આજે એકબીજા પર એટલા અવલંબિત થઈ ગયાં છે કે જાપાનમાં પતંગિયું પાંખ ફક્ટાવે અને ટેલિફોર્નિયામાં ધરતી કુપ થાય. અને અમને અનુભવ થઈ ગયો.

અમે રહીએ અમદાવાદમાં, નવરંગપુરા વિસ્તારમાં. સોનલ મારી લાડલી બહેન હતી. જેટલા ઉમંગથી નિશાળમાં થનગનતાં મજા કરી એમ જ એ કોલેજજીવન પણ પૂરા આનંદથી માણસી હતી. પહેલું વર્ષ હતું. ધરમાં આવે અને કલબલાટ કરી મૂકે. કોલેજમાં શું થયું, કયા પ્રોફેસરે ભોપાળું કર્યું, ક્યો છોકરો કઈ છોકરી પર લહુ થયો છે એ બધી વાતો સતત ચાલ્યા કરતી. બા હસતાં હસતાં કહે "કાબર, હવે બંધ કર તારી વાતો. માણું ફરી ગણ્યું" દરેક ધરમાં આવું તનમનિયું એકાઢું તો હોવું જોઈએ કેમકે તો જ જીવનનો આનંદ કોને કહેવાય તે ખબર પડે.

બાજુમાં શકુરભાઈ અમારા પાહોશી. તેની દીકરી નસીમ અને સોનલ નાનપણથી જ સહિયરો. સાથે મોટી થઈ, સાથે રમી, નિશાળમાં બે ત્રણ વર્ષ સાથે ગાળ્યા પછી નસીમને ઊંડાડી લીધી. 'છોડીઓને ભણવાનું શું!' એમ કહીને. પણ સોનલ અને નસીમની દોસ્તી જળવાઈ રહેલી. સોનલ કોલેજેથી ઘરે આવે અને પાંચ મિનિટમાં નસીમ આવી પહોંચે કે સોનલ થોડો નાસ્તો કરી. નસીમ પાસે પહોંચી જાય.

એમાં ગયા વર્ષ અયોધ્યામાં બાબરી મરણીએ તૂટી એ પણ એક જ ઘાલાની ઘટના નીવડી હોત. મારી બહેન સોનલ, કોલેજમાં પ્રેક્ટિકલ માટે ગયેલી અને એમાં જ આપો હિવસ કયાં ગયો તે ખબર ન રહી. અને અમદાવાદમાં દોસ્તો દુશ્મનો થઈ ગયા અને ડિંદું-મુસ્લીમના ભેટો પ્રજીવળીને એમાંથી દાવાનળ પ્રગત્યો, મહાકાંડ રચાયો. મહિરાને વટલાવે તેવા એ નશામાં ટોળાઓએ જુલ્ભો કરવાની શરૂઆત કરી. રસ્તે જતી બસોમાંથી શોધી શોધીને પરજાતિના માણસોને માર માર્યો, પીટ્યા અને કેટલાક અલ્ફાની મહેરબાનીથી અને કેટલાક ઈશ્વર કૃપાથી મરી પણ ગયાં.

પાછળથી મળેલી વાતો પરથી તે હિવસે શું થયું તેનો એક ચિત્તાર ઊભો થયો તે અહીં આપું છું. દિ' આપો કોલેજના પ્રેક્ટિકલમાં ગુંથાયેલ સોનલને કયાં આ બધાની ખબર હતી. પ્રેક્ટિકલ પતાવી, આપો હિવસ કરેલા શ્રમનો આનંદ માણતી જડપથી હોશે હોશે ઘરે પહોંચવાના વિચારો સાથે તે બસમાં બેઠી.

બસ નવરંગપુરા પાસે પહોંચી હશે ત્યાં ચારે તરફથી બસ પર પથરોની જબરદસ્ત ગોલંડાજ શરૂ થઈ. બસમાં બેઠેલા પ્રવાસીઓ પણ ઘાયલ થયા. બસની દિવાલો લોહીલુહાણ થઈ ગઈ. ત્યાંથી ભાગી છૂટવા સોનલ બસના બારણા આગળ પહોંચી અને એક પથર કપાળમાં ઠોકાણો અને મોં લોહી લુહાણ થઈ ગયું. પણ ત્યાંથી લથાંદિયાં ખાતી ઝન્નૂની ટોળાની નજર ચૂકાવી સરકી. ત્યાં જ તેણે જોયું કે બે ચાર ડગલા દૂર ચાર પાંચ શેતાનો એક સાત આઠ વર્ષના છોકરાને મારતા હતા. કરુણાભૂતિંદે તેને બચાવવા વચ્ચે જંપલાયું અને પેલાને પડતો માર પોતે ખાદો. પેલો છોકરો પોલિસ આવતા બચી ગયો પણ સોનલ બચી નહિ.

એક ઘાલાની હોવી જોઈએ તે યાતના ગરમ પાણીનો બંબો ફાટ્યા જેવી થઈ ગઈ. આખા શરીરે દાઢ્યા હો ત્યારે ગમે તેટલાં પાસાં ફેરવો પણ કોઈ રાહત ન મળે. કુટુંબની રોશની બૂજાઈ ગઈ, ધાન બેસ્વાદ થઈ ગયું, બધું સંગીત બેસ્યુલ થયું અને ઝરણીનો કલકલ નિનાદ બંધ થયો. જીવન ખારું ખારું થઈ ગયું.

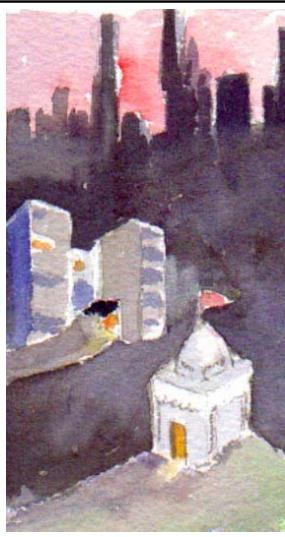
આપણે યાદ બૂલવા બેઠા હોઈએ પણ નિષ્ઠ વિવિધ ભારતી સવારથી જ રક્ષાબંધનના ચીલા ચાલુ ગીતોનો દેકારો કરી તમને બૂલવા દે ખરી કે આજે રક્ષાબંધન છે? "લૈયા મેરે રાખી કે બંધન કો ના બૂલાના" કે એવા જ મૂડનાં ગીતો કાન પર પડ્યા અને મેં વિવિધ ભારતી પરનો મારો ગુસ્સો મારા રેઝિયા પર કાઢ્યો અને ઘડ દર્દિને મુક્કો લગાવી દીધો, "શટ અપ!" અને ઓફ-બટન દાબી દીધું.

બૂતોમાં ન માનનારાઓ અને બૂતોને પૂજનારાઓ, મારે મારી બહેન શા માટે ગુમાવવી પડી એ તો કોઈ સમજાવો! એવા તો કેવા તમારા દેવ કે આવી માનવ સર્જિત હોનારતો પણ મરકતા બેઠા બેઠા જોયા કરે?

મનમાં ગઈ બળેવ યાદ આવી. રક્ષાબંધન યાદ આવતાં આંખો ભીની થઈ ગઈ. તે વખતે સોનલે રાખડી બાંધતા કરેલી માગડીના ભાષકારા વાગતા હતા. 'જીવનમાં જરા હસતા શીખ. સોગિયાની જેમ બેઠો ન રહે. વચન આપ, નહિતો રાખડી નહિ બાંધું' કહી ત્રાણું કર્યું અને વચન આખ્યું ત્યારે રાખડી બાંધી અને એ પણ વચન તોહું તો પાછી લઈ લેવાની ધમકી હેઠળ. મને થયું કે પુરુષોની રચેલી દુનિયામાં બહેન ભાઈની રક્ષા ઈચ્છે. પણ ભાઈ બહેનની રક્ષા માટે શું કરે છે? જરા મૂરખ જોવો વિચાર આવ્યો કે મેં એને રાખડી બાંધી હોત તો?

ઓશીકા ઉપર માથું મૂડી ધૂસકે ધૂસકે રડી પડ્યો.
"ટ્રનનનન" "ટ્રનનનન" બારણે ધંટી વાગી. કોણ આ ટાણે આખ્યું? લોકો શાંતિથી આંસુ સારવા પણ ન દે! મો લૂછી બારણું ખોલ્યું.

નસીમ આછા કોભ સાથે ઊભી હતી. નેણ નીચાં ઢાળી મને પૂછ્યું, "બાંધવા દેશો?" અને મારી નજર તેના હાથમાં પકડેલી રાખડી પર ઠરી.

નગરી નગરી રોહિત પંડ્યા

એણે જયારે પહેલવહેલી વાર આ શહેરમાં પગ મૂક્યો હતો ત્યારે શહેર એને ખાસ ગમ્યું નહોતું. એટલું જ નહીં પણ ખાતાં ખાતાં કશુંક અણભાવતું આવી જાય અને મોં બેસ્વાદ બની જાય એવો અનુભવ થયો હતો. કદાચ લગભગ જુગુઝા જ થઈ આવી હતી.

કોઈ નઘરોળ માણસ જેવું શહેરનું વ્યક્તિત્વ હતું. કોઈ કૂવડ સની બહાર ઓટલા પર પહોળા પગ કરીને બેઠી બેઠી માથાની જૂ મારતી હોય એવું શહેરનું વ્યક્તિત્વ હતું. ચીમનીઓમાંથી નીકળતા ધૂમાડાઓમાં, રિક્ષાઓની ઘરઘરાટીમાં, સુંદર કહી શકાય તેવા મકાનોને લીસ દર્દીને બેઠેલાં જુંપાઓમાં, અલીબાબાની ગુફા શોધવા નીકળેલા માણસોની ભાગડોડમાં શહેર ક્ષત-વિક્ષત બનીને વહેંચાઈ ગયું હતું અને તેથી એના વ્યક્તિત્વની બધીજ રેખાઓ ભૂસાઈ ગઈ હતી. એટલે કે શહેરને કોઈ વ્યક્તિત્વ જ નહોતું.

એવાં આ શહેરમાં એણે સાત વર્ષ કાઢ્યાં હતાં. સિતેર વર્ષથી આ શહેરમાં જ જીવતાં હોય એવાં માણસો હતાં. કેટલાકની તો કેટલીય પેદીઓ આ જ શહેરમાં પોંગરી હતી અને ઘરબાઈ ગઈ હતી. કદાચ આ શહેરનો બહુ જ લાંબો કહી શકાય તેવો ઈતિહાસ નહોતો. અને છતાં સદીઓનાં થર એના ઉપર બાળી ગયાં હોય એવી માચીનતા એમાંથી ડોકાતી હતી. મોહેઝો-તેરોની જેમ પુરાતન અવશેષ સમું આ શહેર લાગતું હતું.

એવા એ શહેરમાં એણે પહેલેવહેલો પગ મૂક્યો હતો. અને ત્યારે એણે સાવ ખાલીખમપણું અનુભવ્યું હતું. શહેર આખું જાણે ખાલી હતું. લોકો ક્યાંક ઉચ્ચાલો ભરીને ચાલ્યાં ગયાં હોય એમ અથવા આખું શહેર સદીઓની ધૂળ નીચે દટાઈ સૂઈ ગયું હોય એમ. સાવ નિર્જન, વેરાન લાગતાં એ શહેરની ગલીઓમાંથી શરૂ શરૂમાં એ જ્યારે પસાર થતો ત્યારે હાડપિઝરો ઠેણે ચડતાં. બાયે જ કોઈ હાડમાંસથી ભરેલો ચઢેરો જોવા મળતો અને તેથી તો સાવ એકલો પડી ગયો હતો. કોઈને કર્દી પૂછી શકે, કોઈ એને બતાવી શકે, કોઈ એની સાથે હસીને વાત કરે, કોઈને ખલે એ માણું નાખી રીતી શકે એવું કોઈ જ એ શહેરમાં નહોતું. રિફન્તાથી ભર્યું બર્યું એ શહેર એને ત્યારે સહેજ પણ ગયું નહોતું. એટલું જ નહીં પણ જ્યારે જ્યારે એ ઉક્ફડ વેરાન શહેરની ઉક્ફડ ગલીઓમાંથી એ પસાર થતો ત્યારે એને એનું ગામ, એનું ફણિયું અચૂક ચાદ આવી જતું.

નાની સરખી હનુમાનની દેરી, એની પાછળ નાનો અમથી બાગ, એની આગળ મોટો ઓટલો, ઓટલા પર બેઠેલાં, આડા અવળાં પડેલાં લોકો, સામસામાં હારબંધ ઊભેલાં મકાનો અને સામસામી વાતચીત કરતા એ મકાનોના ઓટલાઓ, સાંજે રસ્તા પર ખાટલાઓ ઢાળી બેઠેલા વૃદ્ધી, એમની વાતો, એમની વાતોમાં ખલેલ પહોંચાડતે તેવી છોકરાની ધમાચકી, વચ્ચમાં વચ્ચમાં કોઈક અજ્ઞાણ્યા માણસને જોઈને ભસી ઉઠતાં કૂતરાંઓ-આ બધું જ એને ચાદ આવી જતું. આમ તો આમાં બહુ ગમી જાય તેવું કશું જ નહોતું. છાતાં આ બધું એને સહી ગયું હતું. આ બધાથી એ ટેવાઈ ગયેલો હતો. આ બધું એના જીવનમાં વજાઈ ગયું હતું. અને એટલે જ એ આ બધું ભૂલી શકતો નહોતો. એટલે કે એને આ બધું ગમતું હતું.

અને પછી અચાનક શું થયું તે સમજાયું નહીં. અચાનક જ એ ક્યાંક દૂર ફેંકાઈ ગયો. હનુમાન દેરી, ઓટલો, ફણિયું, ગામ બધું એકાએક છૂટી ગયું અને એ શહેરમાં આવી પહોંચ્યો.

સાત વર્ષ પૂર્ણ થયાં હતાં આ શહેરમાં. જાણે સાત વર્ષની સજી પૂરી થઈ હોય તેમ હવે આ શહેર પણ છૂટી ગયું. પગ મૂક્તાંની સાથે જ જે શહેર માટે એને લગભગ જુગ્ઘસા થઈ આવી હતી, એ શહેર પણ એને ગમવા માંડધું હતું. માણસ ધીમે ધીમે બધાથી ટેવાતો જતો હોય છે. પછી એ એની આસપાસની પરિસ્થિતિ, વાતાવરણ, લોકો-બધાનો જ એક અંશ બનીને જીવવા માંડે છે. એને બધું ગમવા માંડે છે અને ત્યાં જ કશુંક એવું બને છે કે એ અચાનક બધાથી દૂર ફેંગાઈ જાય છે. બાકી એને હવે આ શહેર સાથે લગભગ પ્રાતિ બંધાઈ ગઈ હતી. શહેર જાણે જીવતું બની ગયું હતું. આસપાસ ભરાઈ રહેલા, દૂર દૂર ચાલ્યા ગયેલા લોકો જાણે પાછા કર્યા હોય એમ શહેર જીવતા માણસની ચહેલપણથી ભરાઈ ગયું હતું. અને ધાણિવાર એ બધું જ ભૂલીને લોકોની ભીડાં ખોવાઈ ગયો હતો. અને જ્યારે એ ખોવાઈ જતો હતો ત્યારે એને મજા આવતી હતી.

શરૂઆતમાં લાગતી ભેંકર ગલીઓમાં પરિચિત ચહેરાઓ ડોકાતા. ત્યાં પણ એના ગામના જ ઓટલાઓ આવીને વસ્યા હોય તેમ ઓટલાઓ વાતચીતથી ગાજી ઉક્ફા હતા. એ ગલીઓની ધૂળથી રજોટાયેલા લગ લઈને એ જ્યારે પોતાના ઓરડામાં પ્રવેશતો ત્યારે ચારેકોરની પરિચિતતા આવીને એના ઓરડામાં ભરાઈ જતી એને ઘેરી વળતી અને એ વિસ્મયથી જોઈ રહેતો.

ધીમે ધીમે શહેરના રસ્તાઓ, મકાનો, રિક્ષાઓ અને ચારેકોર ઉભરાતાં લોકો-બધામાં એ પોતે વહેંચાઈ ગયો. એના જ એક અંશ તરીકે જીવતો થઈ ગયો.

અને એટલે તો જ્યારે શહેર છોડવાની કષણ આવી ત્યારે ચામડી ઉત્તરાતી હોય એવું દુઃખ અનુભવ્યું હતું. વિદાયની અંતિમ કષણોમાં એ જે કર્દી બોલ્યો હતો એમાં ઔપયાચિકતા નહોતી પણ ભારોભાર વેદના જ હતી.

'સાત વર્ષ પહેલાં મેં આ શહેરમાં પગ મૂક્યો ત્યારે હું સાવ ખાલી હાથે આવ્યો હતો. મારું અહીં કોઈ પરિચિત નહોતું. હું સાવ એકલો હતો અને આજે જ્યારે હું અહિથી જઉ હું ત્યારે ભરો ભર્યો બનીને જઉ હું. મને અહીં ધણું બધું સાંપ્રદ્યું છે. અને અહીં મબલાખ પ્રેમ મળ્યો છે. અને એટલે જ આ શહેર છોડવાનું મન નથી થતું. કશુંક જબરદસ્ત ગૂમાવી રહ્યો હોય એવી લાગણી થાય છે. કદાચ ફરી હું સાવ ખાલીખમ થઈ જઈશ એવી ભીતિ લાગે છે...'.

એ જ્યારે આવું બધું બોલતો ત્યારે પણ એની આંખ સામે મેઘા રમતી હતી. હા, મેઘા જેની ભીની આંખો વડે એણે આ શહેરને જોયું હતું, પાછાજણું હતું. કદાચ મેઘાને કારણે જ આખું શહેર ગમવા માંડધું હતું. મેઘાની જડિબુઝીથી જાણે શહેર સજીવન થઈ ઉક્ફણું હતું. મેઘાથી જ આખું શહેર ઘબકતું હતું.

મેધા કદાચ એની યુગોની તપશ્ચયાનું ફળ હતી. ક્યારેક સાવ અખાડ અને તોઝાની, ક્યારેક એકદમ ઠાવકી પ્રેમથી છલોછલ છલકાતી અને છતાં ક્યારેક સાવ અડોઅડ બેઠી હોય છતાં જોજનો દૂર હોય એવી અજાણી બની જતી મેધા અજાણ્યાને અલિમાની લાગે એવી રૂપગર્વિતા, જિદ્દી, આડોડાઈથી ભરેલી અને છતાં જોહેજ અમશા પ્રેમના સર્વો મીણની જેમ પીગળી જતી મેધા, સ્વભાવની ચિત્રવિચિત્રતાઓ અને એટલે એને વધુને વધુ ચાહતા થઈ જવાય એવું એનું વ્યક્તિત્વ, ખલે માયું ઢાળીને આંખો મીંચીને સૂતી હોય તો અને જોતાં કલાકો બેસી રહો છતાં ધરવ ના વળે એવી મેધા, અને જ્યારે મળી ગઈ ત્યારે એણે પોતાની જીતને બડભાગી માની હતી. આટલી લાંબી જિંદગીમાં એ આવીજ કોઈક છોકરી માટે તડપતો રહ્યો હતો. અને એ જ્યારે સાંપડી ત્યારે એ ઈશ્વરમાં નહોતો માનતો છતાં માનવાનું મન થઈ આવું હતું. મેધા એને ઘણી વાર કહેતી:

"પાર્થ, તું ઈશ્વરમાં કેમ નથી માનતો?"

"હવે તો માનતો થઈ ગયો છું. ખબર છે કે કેમ?"

"ના, બોલ તો!"

"તું મળી ગઈ. એટલે હવે માનતો થઈ ગયો. સાચું પૂછો તો તું જ મારો ભગવાન છે."

"બહુ ડાહ્યો."

પાથ દેસાઈ હનુમાનની દેરીના ઓટલા પર આળોટીને એમ.એ. થયો. પ્રેમ કરવાની ઉમરે ભજ્ઞવાનાં થોથાંઓમાં ડૂબી ગયો અને પછી કૌટિંગ જવાબદારીની સહાનતામાં જીવવા માંડ્યો... એમેને એમ પ્રેમ કરવાનું ભૂલી ગયો અને એમ જ પ્રેમથાંથી વિશ્વાસ ખોઈ બેઠો, ઈશ્વરમાંથી વિશ્વાસ ખોઈ બેઠો, જીવનમાંથી વિશ્વાસ ખોઈ બેઠો.

પણ મેધા આવી, અને એ સાથે બહું જ પાછું ફર્જુ. જિંદગીમાં પહેલીવાર પ્રેમ કર્યો અને એ સાથેજ જીવનમાં શક્તા જાગી ઉડી. જીવન સુંદર છે, જીવવા જેવું છે એવી પ્રતીતિ થઈ.

આ શક્તા, આ બળ એને આ શહેરમાંથી જ પ્રામ થયાં હતાં. આ જ શહેરમાં મેધા રહેતી હતી. ઊચા ટેકટા પર આવેલાં, તારાની વાડોથી વેરાયેલાં મકાનમાં રહેતી અપહતા રાજકુમારીની જેમ મેધા ત્યાં રહેતી હતી. અને એટલે જ એને આ શહેર ગમવા માંડ્યું હતું. મેધા સાથે આ શહેરની ગલીઓને ખૂંદી વષ્યો હતો, આ શહેરની હોટલોની ફેમિલીરૂમના એકાંતને એમણે બરી દીવું હતું. શહેરના ટાઉનહોલના ઈંટ ઈંટ પર એમનાં નામ કોતરાઈ ગયેલાં હતાં. અને એટલેજ એને આ શહેર ગમવા માંડ્યું હતું. એણે એક દિવસ મેધાને કહું હતું.

"તને ખબર છે મેધા? હું જ્યારે આ શહેરમાં આવ્યો ત્યારે આ શહેર તરફ નફરત થઈ આવી હતી."

"અને હવે?"

"હવે મને આ શહેર ગમે છે. જબરદસ્ત ગમે છે. કારણ ખબર છે?"

"શું?"

"કારણ કે તું મને ગમે છે. જબરદસ્ત ગમે છે. આખ જેટલી ગમે છે."

"પણ તું મને ગમતો નથી તેનું શું?"

"કેમ?"

"તું સાવ નકામો છે. મને સહેજ પણ નથી ગમતો."

"એટલે તો હું જઉ છું, તારાથી દૂર, આ શહેર છોડીને."

અને ત્યારે મેધાની મજાક, બનાવટ, એફ્ટ્રિંગ બહું જ ઓસરી ગણું હતું. માત્ર એક જ વાર મેધાએ એકદમ ગંભીર બનીને પૂછ્યું હતું.

"પણ તું શા માટે જાય છે?"

"તારી અટક બદલવા. હું ત્યાં જઉ તો તારી અટક બદલી શકાય. કુમારી મેધા શાલ શ્રીમતી મેધા ટેસ્ટાઈ બની શકે."

એમાં મજાક નહોતી. છતાં જીણી બૂજીને મજાક્યા ઢંગમાં કહું હતું. અને બીજી કોઈ વાત હોત તો મેધાએ એને 'દેબા જેવો' કહ્યો હોત અને એને એવું સંભળનું ખૂબ ગમયું હોત. પણ ખબર નહીં મેધા ત્યારે એની છાતીયાં મોં છુપાવી ચુપચાપ પડી રહી. એની આંગણિયો માંસલ પીઠમાં ખૂંપી ગઈ, જાણે કસુંક પક્કી રાખવા મથતી હોય એમ એની આંગણિયોનો તરફડાટ એણે અનુભવ્યો હતો.

આખી વિચિત્ર વાત હતી. આમ જૂઓ તો મેધાને પામવા જ મેધાથી દૂર જઈ રહ્યો હતો. અને છતાં ય એ શહેર કેમ છોડી રહ્યો હતો એ બહુ સ્પષ્ટ તો નહોતું જ. આખીયે વાતમાં ક્યાંક મેધા હતી એ વાત નક્કી. પરંતુ ક્યાં અને કેવી રીતે તે બહુ સમજાતું નહોતું. જતાં પહેલાં એણે મેધાને છેલ્લી વાર ઘરે બોલવી હતી. બંધ બારીબારણાં, આછો અંધકાર અને આછો ઉકળાટ-એ બધા વચ્ચે ઘણી બધી વાતો અમળાતી હતી. અને છતાં કોઈ કશું ખાસ બોલ્યું નહોતું. ચારે કોર મૌન પથરાયેલું હતું, પ્રેમ વેરાયેલો હતો. કશું પણ બોલવું એટલે વાતાવરણને ખળખળાવી મૂકવું. અને આમ તો વાતો ક્યાં નહોતી થઈ? એ આ શહેર છોડીને જરો. જ્યાં પણ હશે ત્યાં મેધાને સતત યાદ કરશે. મેધા પથારી નિચે એનો ફોટો રાખશે, રેઝિયો પર એનું પ્રિય ગીત આવશે ત્યારે મેધાની આંગણિયો લીની થશે. એક વર્ષ... માત્ર એક વર્ષ રાહ જોવાની અને પછી સુખ જ સુખ જ. દુનિયામાં સુખીમાં સુખી સ્ત્રી મેધા હશે. દુનિયાના બધાં જ સુખ અના ચરણોમાં આળોટતાં હશે. મેધાએ માત્ર એક વર્ષ રાહ

જોવાની હતી.

મેધાની અટક બદલવા, મેધાને પામવા, મેધાને સુખી કરવા એણે આ શહેર છોડી દીધું.
એક દિવસ ખૂબ જ ગમતું એવું પોતાનું ગામ, પોતાનું ફળિયું, હનુમાનની દેરી, ઓટલો બધું જ છોડીને આ શહેરમાં આવ્યોહતો અને આજે એ શહેર અને એ શહેરમાં વસતી મેધા-બમેને છોડીને એક મહાકાય નગરમાં આવી પડ્યો હતો. મોટ-મસનગર, તોતિગ મકાનો, રાજમાર્ગો પર અસંખ્ય વાહનોની ભાગડોડ, ચાવી દીવેલાં પૂતળાંની જેમ હાલતાં ચાલતાં માણસો-એ બધી બીડભાડ વચ્ચે બધું ભૂલી જવાય ત્યારે મેધાના નામને વળીવળીને પકડી રાખવાનું, સાચવી રાખવાનું મન થાય. અને એ મેધાને ક્યારેય ક્યાં ભૂલ્યો હતો? એણે જ્યારે શહેર છોડ્યું હતું ત્યારે સ્ટેશન પર ઘણું લોક એકદું થયું હતું. ઘડી બધી વાતો થતી હતી.

"ભારે હિંમત કરી... પણ અહિં શું ખોટું હતું... હમણા જવા જેવું નહોતું... ભાઈ સાહસ તો કરવું જ પડે...
જોજોને થોડાક જ દિવસમાં જામી જશે... આપું કુટુંબ ઊચું આવી જશે... દેસાઈનો એક દીકરો તો પરદેશ જવો જ જોઈએ
ને... બર્ઝિલા અમારા આશીર્વાદ છે તારી બધી મનોકમનાઓ પૂર્ણ થાઓ..."

પણ એનું ધ્યાન ક્યાંક બિજે હતું. એની આંખો દૂર દૂર કોઈકને શોધતી હતી. આટાટલા ચહેરાઓ વચ્ચે એ વેરા-યેલો હતો છતાં એક ચહેરો નહોતો. એની આંખો એ ચહેરાને શોદી શોદીને થાકી ગઈ.

અનેક આશંકાઓ સાથે ત્યારે એણે શહેર છોડ્યું હતું છતાં એક વિશ્વાસ લઈને જીવતો હતો કે મેધા એને સતત યાદ કરતી હશે. જ્યારે જ્યારે આયનામાં જોશે ત્યારે ગળાના નીચેના ભાગમાં આવેલો તલા જોઈને એને અચ્યુક યાદ આવશે, કારણ કે 'એ તલા મારો છે. આજથી એનું નામ પાર્થ' એવું એણે એક વાર કહેલું. એવું તો એણે ઘણું ઘણું કહેલું. પાર્થ દેસાઈને હૈયામાં સંદર્ભી શકાય, સાચીની શકાય એવું ઘણું ઘણું એણે મેધાને આપ્યું હતું.

અને છતાં આ મહાકાય નગરના વિશાળ રાજમાર્ગ પર એ અચાનક થોલી જતો અને વિચારતો.
એક દિવસ ગામ છોડ્યું. ગામ છોડીને સાત અપરિચિત શહેરમાં આવ્યો. શહેર પરિચિત બન્યું, ગમવા માંડ્યું ને
ત્યાં તો અચાનક શહેર છોડ્યું અને મહાકાય નગરમાં આવી પહોંચ્યો.

અહિથી હજારો માઈલ દૂર આવેલા ગામમાં હનુમાનની દેરી પર ધજા ફરફરતી હશે. ઓટલાઓ સામ્સામા વાતો
કરતા હશે, શહેરમાં ઉચા ટેકરા પર આવેલા કાંટાળા તારથી વાંટાયેલા મકાનની પાળી પર મેધા બેકી હશે.

એક વર્ષ... એક વર્ષ પછી શું કદાચ એક વર્ષથી વધારે પણ લાગે. કદાચ વર્ષોના વર્ષો પણ નીકળી જાય...

અને ત્યારે આસપાસનું બધું જ થીજી જતું. એ પોતે પણ ત્યાં થીજી જતો. એક કાણ પૂરતું આમ બનતું. અને પછી
બીજી જ કાણો બધું પૂર્વવત બની જતું. એ પણ બધું જ ભૂલીને મહાકાય નગરના વિશાળ રાજમાર્ગ પર ચાલવા માંડતો.

ઠાકરશી
કિશોર રાધન

બંગાળના એક ચિત્ક ઈશ્વરચન્દ્ર વિદ્યાસાગરની એક વાત છે. એક દિવસે રસ્તે જતા હતા ત્યાં એક અગિયાર-બાર
વર્ષનો છોકરો લીખ માંગવા આવ્યો. "શેઠ, મને બે પેસા આપો તો આજ માટે કંઈ ખાવા જેવું મળે. દયા કરો." ઈશ્વરચન્દ્ર જરા
જોઈ રહ્યા. એમણે પેલાને પૂછ્યું કે "એક આનો આપું તો શું કરીશ?" "તો બે દિવસ કોઈની પાસે પેસા નહિ માણું." અને
પાવલી આપું તો?"

કિશોર રાધન

પેલાએ ગાણતરી કરીને કહું, "એક અઠવાડિયા માટે ભીખ નહિ માગું."

"અને એક રૂપિયો આપું તો?"

"શેઠ, તમે મારી મશકરી કરો છો?"

"ના, સાચોસાચ કહે, શું કરીશ?" છોકરાએ થોડું મનોમંથન કરી કહું, "આઈ આના બાજુએ મૂકીશ, ચાર આનાનાં બીડી-બાક્સ લઈ, વેચીશ અને તેમાંથી બીજા ચાર આના કમાઈશ. પછી કોઈ દિવસ ભીખ માગવી ન પાડે. પણ, શેઠ,

ગરીબની મશકરી..." ઈશ્વરચંદ્રને એક સ્પિયો રોકડો તેના હાથમાં મૂકી દીધો. છોકરો અવાચક થઈ જોઈ રહ્યો. શું કહેવું તે

સમજ પડી ત્યાં સુધીમાં ઈશ્વરચંદ્ર માણસોની મેદનીમાં ગૂમ થઈ ગયા હતા.

વર્ષો પછી ઈશ્વરચંદ્ર રસ્તે જતા હતા. બાજુની દુકાનમાંથી તેનો માલિક આવી ઈશ્વરચંદ્રને પગે પડી ગયો. ઈશ્વરચંદ્રને ઓળખ પડી નહિ. પણ તમેને તો પડી જ હશે. એટલે આગળ વાત નથી કહેતો.

મારા દાદા કંઈક એવાજ.

રોજ સવારે મેરો ભરવાડ વહેલી સવારે દૂધ આપવા આવે. તેની સાથે તેનો બારેક વર્ષનો દીકરો ઠાકરશી પણ બાપાની હારે આવે. મેરાના કપડાં મેલાં વેલાં પણ ઠાકરશી ધોળું બગલા જેવું કેદિયું, ચોરણો અને માથે બાપા જેવું ધોબાલું પહેરે. ચોરણામાં રંગબેઠણી કુમતાંઓ. ચાંચવાળા ચમચમતા જોડા. બાપા હારે પગલાં મેળવવા કૂદતો જાય, દાડતો જાય. મેરો દૂધનો હાંડો નીચે મૂકી એટલે, પાવળે પાવળે ઠાકરશી ઓટલે રાખેલી તેપેલીમાં દૂધ ભરે અને કૃષ્ણકનૈયાની જેમ થાં-ભલે હાથ દઈ ઉભો રહે અને પૈસા લઈ કેદિયામાં રાખેલા એક બટવામાં લેગા કરતો જાય. મજાનો મીઠો મરકતો ઠાકરશી દાદાને બહુ ગમે.

"એલા મેરા," દાદાએ એક દિવસ વાત કરી.

"બોલો બાપુજી."

"આ ટાચકા જેવો છોકરો છે એની પાસે જ આખી કિંદગી રખાં કરાવવું છે?"

"બાપુજી, રખારીનો દીકરો રખારી નો થાય તો ભૂખ્યો મરે."

"બીજા દંધા ખૂટી પદ્ધયા છે? જો એને કાલે દસ વાગે લઈને બેંકમાં લઈને આવજે. અમારે પટાવાળો જોઈએ છે અને આ કામે લાગી જાશે. પણ મેરા, એક શરત!"

"શું બાપુજી?"

"છોકરાને વાંચતા લખવા શીખવું પડ્યો. સાંજે સાંજે કોઈ માસ્તર પાસે મોકલી વરસમાં વાંચતો કરી દેજે તો આગળ વધશે." મેરો બાપુજીનો પાડ માનીને ગયો.

ઠાકરશી કામે લાગી ગયો. છોકરો ચુટુર, પટ પટ ભણવા લાગ્યો. કામકાજમાં જ્યપટ અને સૂજ એટલે સૌ એની ઉપર ખુશ. કામક્ષો પણ એવો જ. વર્ષો વિતી ગયા, ઠાકરશીની પ્રગતિ સારી થઈ. લડાઈ વખતે અને કંઈ સૂજ પડી ગઈ કે પસ્તી ભેગી કરી વેચવાનું કામ ચાલુ કર્યું અને ખૂબ પૈસા બનાવ્યા. અવારનવાર પસ્તીમાંથી બાળવાર્તાની ચોપડી ભેગી કરી "લ્યો, બાયું, વાંચો તમે" કહી ખજાનો ઘરે મૂકી જતા અને અમે રાજીના રેઢ થઈ થોડો વખત કનંડતાં બંધ થઈ જતા.

એમાં એને એક નાનો ઉધ્યોગ નાખવાનો વિચાર આવ્યો. લડાઈ દરમિયાન ફોસ્ફરસ દારુગોળામાં કામમાં આવતો અને બાક્સની તંગી થઈ. ચકમક લોડાથી તણાખો જરે અને ચોરણાની નારી જેવી કળી ઉપર પડી સણગાવે. બાક્સ વગર ભડકો થાય અને બીડી પીવા, ચૂલ્હો શાગારી સણગાવવા કામમાં આવે એવું જગમજિયું બનાવવા લાગ્યો અને લોકો બીડી પીવા બાક્સનો ખર્ચ મૂકી આ લેવા લાગ્યા. ધોમ કમાક્ષી થવા માંડી અને પચ્ચિસ માણસોને કામે લગાય્યા. દિવસે બેંકમાં કામ કરે અને સાંજે કારખાને. બાપુજી 'સહ્ય' આપે તેમ બેંકમાં ખાતું ખોલાવી પૈસા મૂકતો એટલે તેની પ્રગતિની પાઈએ પાઈ સુધીની મારા દાદાને ખખર.

એમાં દાદાએ નિવૃત્ત થવા વિચાર્યુ. ભાવનગરના મહારાજા તેમની ઉપર ખૂબ ખુશ. છેંબી બેટ તરીકે કહે કે "માગ માગ માગે તે આપું." દાદા કહે કે "મારો મોટો દીકરો પોસ્ટોફિસમાં કામ કરે છે અને દર ત્રણ વર્ષે એની બદલી થતી રહે. મારી પાસે હોય તો મને ઘડપણમાં ઠીક રહે."

મહારાજા કહે કે, "એને તમારી જગાએ મેનેજેર બનાવું."

દાદા કહે, "એ તો મોટો પાડ, પણ એમાં મારા આસિસ્ટન્ટ ઓલા જગુભાઈને અન્યાય થાય છે. એ બિચારાએ આટલા વર્ષો આશામાં ને આશામાં કાઢ્યાં કે ક્યારેક મારો વારો આવશે. એટલે મેનેજર તો જગુને જ બનાવો. મારા દીકરા રતિલાલને એનો આસિસ્ટન્ટ બનાવો." એટલે મારા બાપાજી બેંકમાં જોડાયા અને દાદાના ઘરની બાજુમાં જ રહેવા લાગ્યા. બદલીઓ ટળી એટલે અમે લોકો સ્થિર થયા. જગુકાકા હંમેશાની ટેવ પ્રમાણે દાદા પાસે સાંજના એક આંટો મારી જાય. બાપુજીને થયું કે હવે હું જાંઉ તો વાધો નહિ. એમને શું ખબર કે જાંઉં ન જાણ્યું જાનકી નાથે....

દાદાની આખ બંધ થઈ. બધા સાથે જગુકાકા બે દિવસ રહ્યા. અમની નજરમાં એક બાહ્યાશ યુવાન હતો જેને બેંકના કામકાજમાં એટલી ઉતી સૂજ હતી કે જગુકાકાને ખાતી કે એ આ બેંકમાં આવે તો બેંક નામ કાઢે. એક દિવસ અમેરિકન સ્ટાઇલથી બાપાજીને બોલાવી કહી દીધું કે બેંકના લાભાર્થે બાપાજીને બદલે બીજાની નિમાશુક કરવી જરૂરી હતી. એટલે બહુ જ

દિલગીરી સાથે રૂખસદ આપી દીધી. અને પેલા નૌજવાનને પોતાના હાથ નીચેની પદવી અપાણી. એ બહુ જ ભાહોશ નીકળ્યો તેમાં કોઈ શંકા જ નહિ અને એટલે તે જગુકાકાનો જમાઈ હતો એ વસ્તુ ગૌણ હતી.

નોકરી ગઈ એટલે હડકેટમાં પહેલા આબ્યા પેલા વાસુદેવકાકા. એ વર્ષાશી, અઠવાડિયામાં ચાર વખત સાંજે આવે. બાપાજી પેટી વગાડે અને એ તબલાંમાં સાથ આપે. મામુલી ફી લેતા. પણ આટલા વર્ષા પછી બજેની દોસ્તી ખૂબ જ ગાઢી થઈ ગયેલી. વાસુદેવકાકા આબ્યા. ચા બા પીને બાપાજીએ કહું, "વાસુદેવભાઈ, આજથી આપજો સંબંધ પૂરો." પછી નોકરી ગયાની વાત કરી ફોડ પાડ્યો.

વાસુદેવકાકા કહે, "રતિલાઈ, આપજો સંબંધ એમ પૂરો ન થાય. હું આવતો રહીશ. કોઈ વાત નહિ." અને ત્યાર પછી અઠવાડિયે એક વાર આવી, ચા પી, બાપાજી સાથે બે ત્રણ કલાક તબલાં વગાડી જતાં રહે!

જુવાનીના લોકો ઘણા ગિતો ગાય છે. પણ જુવાનીની એક ખૂલ્લી પર કોઈએ મારા ખ્યાલ ગ્રમાણે ધ્યાન આપ્યું નથી. જુવાનીમાં નવી નોકરી મેળવવી ઘણી આસાન હોય છે, ઉભ્રર જતાં એ અધરનું બની જાય છે. અને તે અમારા કુટુંબને તરત જ ખબર પડી ગઈ. ચાર લદ્દા જેવા, નિશાળે જતા છોકરાઓ હોય, આહાર સારો, એટલે એ જવાબદારીઓને પહોંચી વળતું ઘણું જ કઠીન થાય જ. એમાં બાપાજી પરી ગયા અને પગનું હડકું તુટી ગણું એટલે ઉપાધિ મોટી. મારાં બાએ કેવી રીતે ડેકું ઉચ્ચ રાખી એ બહું જ્યાખ્યકાર સાથે પાર પાડ્યું એની ચોપડી લખી શકાય તો દુનિયાના રીતી ભાગના માણસોનું જીવન સુધરી જાય.

એક દિવસ ઠાકરશી આબ્યો. એજ કેરિયું અને ચોરણો, એજ માથે ધોબાલું અને એજ બેંકમાં હજુ દિવસે કામ કરે અને રાતે એ જ કારખાનું ચલાવે અને એજ ખાતાંમાં પૈસા જમા કરતો જતો હતો. પણ અમારા ઘરે તો મેરાના દીકરાની જેમ આવી હળવેથી હાકલ કરી "બા, હું ઠાકરશી." બા અંદરથી આબ્યાં, ઓટલે બેઠા. ઠાકરશી નીચે ઘૂળમાં બેઠો.

"કાં બા, કેમ છો? ભાયું બધા સારા?"

બાએ ધરપત આપી કે "એઈને બધા જલસા કરે છે. હમણા મારા દીકરા મોટા થઈને કામે લાગી જશે એટલે ગંગ નાયા."

ઠાકરશીએ એક ચોપડીઓની થખી ઘરી. "ભાયુંને ગમશે" કહી આપી. થોડી વાર આમતેમ ખબર પૂછી, ઠાકરશીએ કેરિયામાં હાથ નાખી અંદરથી એક નોટોની થખી કાઢી અને બાને આપી. બા ચમક્કયા, "આ શું?"

ઠાકરશીએ ડાખી બાજુ જોયું, જમણી બાજુ જોયું અને ખાતી કરી કે કોઈ તેને સાંભળતું નહોતું. "બા, બાપાજી બચારા પડી ગયા એટલે એના દવાદારનું ખરચ થતો હશે, આજે ભણતર મોંઘું થતું જાય છે. હું ભણતો ત્યારે માસ્તરને રોજ પાવણું દૂધ આપતાં પતી જતું હવે નિશાળમાં કાગળ, પેન્સિલ, ચોપડિયું એ ખરચો તો કરાવેને? જુઓ, બાપુજીએ મારો હાથ પકડી મને ઉચ્ચક્યો એટલે એનો પાડ માનું એટલો ઓછો. તો માનો કે કૂલ નહિ તો કૂલની પાંખડી પણ મારા જ ભાયું માટે આ લાખ્યો હું એમ માનજો. એક હજાર લાખ્યો હું. અને વધુ જોઈએ તો કોઈ અચકાટ નહિ રાખતાં. બાપુજીએ આખ્યું છે અને તેમને જ પાછું જાય છે. અને કોઈ બીજાને એક શબ્દ નો જાય એની બાંહેઘરી. કહું તો ગૌમીટ બરોબર!"

મારા બા વરસડાના ગામડે ઉછરેલા. પાડોશમાં કાઠીઓ, ગરાસિયાઓ રહે. બચપણના એટલા વર્ષો ત્યાં કાઢેલા હોય તો કંક તો ઊતરે ને?

"એલા ઠાકરશી, આ બોલ્યો ઈ બોલ્યો. કોઈ હિ' ફરી આ તારી નોહું લઈને નો આવતો. બાપુજી ગયા ત્યારે બધી જ વ્યવસ્થા કરીને ગયા છે. ધરનું માણસ માંહું પડે તો તકલીફ તો થાય પણ કોઈ બેંચ નથી. તું આવ્યો ઈ જ મોટી વાત છે અને મોટો પાડ પણ તું આ લઈ જા. આંટો મારતો રહેજે હો."

ઘરશાળા
કિશોર રાવળ

લોકો કહે કે જૂના દિવસો સોનાના ઈ વાત તો સાવ સાચી. આજે આટલાં નાટક-ચેટક, સિનેમાઈ છે અને ઓછું હોય તેમ રેડિଓ ટી.વી. પણ ધેર ધેર થઈ ગયા અને તોય લોકોને ધરવ નો થાય. અમે નાના હતાં ત્યારે ધર આગળ વાંદરં લઈને બજારિયા નીકળે કે સાપના કર્રડિયા લઈને મદારી નીકળે તો બે કલાક નીકળી જાય. ગધાડિયા ખેતરમાં બે ગોરા સાહેબ ને એક મફદી વિમાનમાંથી ઉત્તર્યા ત્યાં તો ગામમાં ઢેકારો થઈ ગયો. તાજ્યા ટાંશે ન થાય તેવી ગરદી થઈ. ગામ આખું ઈ જોવા ઉભરાણું. બલૂન ઉપદ્ધયું ત્યાં સુધી એક અઠવાડિયું એનો ગોકીરો ચાલ્યો.

બે કાબુલીવાળા સુરસા, યાકૂતી વેચવા ગામમાં આવ્યા તો છોકરાંનું ટોળું એની પાછળ બજારમાં ફરતું રહે. વડિલો ચેતવે કે આ કાબુલીઓ તમને મેના અને પોપટ કરીને પોતાને દેશ લઈ જશે પણ કોઈ સાંભળે તો ને? કાંઈ અસર નહિ. ઉગલે અને પગલે નવું નવું જોવા મળે અને તમારી ક્ષિતિજો ઠેલાતી જાય, વિશાળ થતી જાય. આજે તો ક્ષિતિજો સ્થાગિત થઈ ગઈ છે અને ઓસ્ટ્રેલિયાનો આદિવાસી નાગડો પૂગડો આવે તો 'એમાં શુ' કંઈ પાછા પોતાના કામમાં સૌ પ્રવૃત્ત થઈ જાય.

મારા બાપાજી પોસ્ટઓફિસમાં પોસ્ટમાસ્ટર હતા. બાજુમાં તાર ઓફિસ. જિટિશરોએ આ દેશમાં આવી આપણી કેટ-કેટલી વસ્તુઓ અપનાવી છે તેના ઉદાહરણ રૂપે એક જ દાખલો આપું. આપણે ત્યાં કહેવાય છે કે સાંધુ તો ચલતા ભલા. એક જગાએ તેરા તંબુ નાખે તો જગાની માયા બંધય જાય તે ખોટું. આ વિચાર અંગ્રેજોને એટલો ગમી ગયો કે સરકારી નોકરો માટે એ કાયદો અપનાવ્યો. પોસ્ટ માસ્ટર હોય કે તારમાસ્ટર, ત્રણ વર્ષ તેરાતંબુ એક જગાએથી બીજે ઉપારી લઈ જવાના. પરિણામે અમારે એક ગામથી બીજે ગામ વારંવાર ફરતું પડતું અને એવું જ તાર માસ્ટરનું થાય.

મારા બાપાજી સબ બંદરના વેપારી. અંગ્રેજીમાં જેને કોઝ્મોપોલિટન કહે છે તે. નવું માણસ દીકું અને ધરોબો કરી લે. કલકત્તામાં બોઘની બીક લાગી ત્યારે ચીનો દાંતનો દાકતર ગામમાં આવેલો. તો ત્યાં પણ 'સલામ આલેકુમ' કરતા પહોંચી ગયા. જઈને તેની આંખો જોઈને બેઘડક પૂછ્યું કે, "તમને આખી દુનિયા ચપટાએલી દેખાય એવું સાચું?" તો પેલો સોનાના દાંતે હસીને બોલ્યો કે, "તમને દુનિયા ગોળ ગોળ દેખાય તે વાત સાચી?" બાપાજીએ ધરે આવી શું સૌને હસાવ્યાં છે!

બિસ્તીને તાર-માસ્ટર બાજુમાં રહેવા આવ્યા અને કિસમસ આવી એટલે મને લઈને અને ધરે પહોંચી ગયા. બારણું ઉધાડતંજ બાપાજીએ કહ્યું, "મારી કિસમસ" તે ઓલો કહે કે "મારી કિસમસ." મને થયું કે માર્યા ઠાર. હમણા જગડો થશે અને જપાજીપી ઉપર આવશે અને કોની કિસમસ તેનો ફેસલો આવશે. પણ એવું તો સાણું કિર્દ ન થયું. પેલા સાહેબે અમને ઉમળકાથી આવકાર્ય. આપણા હિંદુના ધરે જીવ તો દિવાલ ઉપર બેઠેલા અંબામાનો ફોટો હોય, વાંસળીવાળાનું કેલેન્ડર હોય, ભભૂતિ લગડેલા શિવજીનો ડેલાસનાં જીતે જઈને બિલાવલ ફોટોગ્રાફરે પાડેલો ફોટો જોવા જાતજાતના ચિત્રો મેઢાલાં જોવા મળે. આ બિસ્તીને ધરે દિવાલો કોરી ઘાકોર. એક લાકડાની ચોકડી ઉપર બાંધેલા એક જ ભગવાન હતા. નીચે એક જબુક જબુક થતી બાતી. બાપાજી કહે "જી, આ જિસ્સ દાદાને પળો લાગ." હું પાસે ગયો અને બે હાથ જોડી ઉલ્લો. "જરા વાંકે વળી ને પળે લાગને! કિર્દ કરડશે નહિ." એટલે માંડ સમતુલા રાખી વાંકો વખ્યો. પેલા સાહેબે એક રકેલી ધરી એમાં કાંઈ કાળા કાળા કટકા પડ્યા હતા. બાપાજી કહે "લે, લેવાય. ચોકલેટ છે." રંગ ઉપરથી તો મોઢામાં મૂકવાનો કોઈ ઉમળકો ન આવે. પણ થૂકી ના-ખવો પડે તો કઈ બારીએથી અનુકૂળ પડે તેનો વિચાર કરી એક ટુકડો મોઢામાં મૂક્યો અને રોમેરોમ આનંદ પ્રકૃટ્યો. એવી ચોકલેટ તો હજ સુધી ખાદી નથી. પ્રથમ પ્રેમનું મારુર્ય અલગ જ હોય છે ને?

કિશોર રાધન

એક વખત એક દક્ષિણી માસ્તર હતા. તેમને ઘરે ગણપતિ બેસાડેલા. હું અને બાપાજી ઉપર્યા. કેળ અને આસોપાવના પાંદાથી એક બાજોઈ ફરતું મંદિર બનાવેલું અને અંદર ગુલાબી ગાલોવાળા ગણપતિ બેઠા હતા. આંખો જૂઓ તો તફન સાચી જ લાગે, હમણા કંઈટો બાંધી ને રમવા આવશે એવા જીવનું લાગે. લાલ-પીણાં રેશમી ઘોતિયાં પહેટેલી બાઈઓ, નાકમાં ખોટી બાજુએ ચુની પહેરી પૂજા કરતી હતી. "બાળા, યે યે, ઈથે યે" કહી બોલાવ્યો. સાવ નોખી ભાષા અને મને બાળા કેમ કહે છે એ સમજાણું નહિ. છોકરો છું, તે પણ ખાસ્તો છ વરસનો તો છું અને લેંધો પહેરતો. કંઈ ઘોડિયામાં નથી સૂતો એવા વિચારો આવ્યા.

બાપાજીના હાથ નીચે એક કુરેશીકાકા કામ કરે. સાકરટેટી જેઠું ગોળમટોળ શરીર, ઉપર લાંબો, બંધ ગળાના કોલરવાળો કોટ, ઉપર એક કાળી ગોળ ટોપી, ફાડિયાં ચેશમા પહેરે. જીણી મૂછોમાંથી હસતા. અમે તેમને ખુરશીકાકા કહેતાં. પણ એ ખુરશીમાંન ન બેસે. બેસે એક ગાઢી ઉપર અને નાનાં ધાપાં જેવાં ટપાલની ટિકિટોના પાનાંઓમાંથી ટિકિટ ફાઈને વ્યવસ્થિત ગોઢે. ટિકિટ કાપતા બાજુની સફેદ કિનારીઓ અમારે માટે રાખી મૂકે. ક્યારેક્ટ તેમના પૂર્ણ જાપતા નીચે અમને એ જીણા જીણા કાણાવાળા પાનાંઓમાંથી ટિકિટો ફાડવા પણ આપતા. 'ટરરરરર' કરતાં એ સીધાં ફાટે એ જોવાની મજા આવતી. ઘરે જઈ, બા પાસેથી સોય માગી, નોટબૂકના પાનાં ફાડી, હુટપણીથી ટિકિટ જેવા ચોકઠાં પારિયે અને પછી બેઠાં બેઠાં ચોકઠાની ઘારે ઘારે સોયથી કાણાં પાડી અને ટિકિટો બનાવતા અને પછી લાલ-ભૂરી પેન્સિલલી દરેક ટિકિટ પર બાધાઓ ચીતરતા. છેલ્લે "ટરરર" કરતાં ફાડવામાં જલસા પડી જતા.

એક દિવસ બાપાજી કહે કે "હાલ, આજે ખુરશીકાકાને ત્યાં જઈએ." એટલે આપણે ચડાવ્યા ચંપલ અને ઉપર્યા. ખુરશીકાકા પરસાળમાં એક ખાટલી નાખી એક જીંશો અખ્ખો અને સુંથણું પહેરી સૂતા હતા. અમને દૂરથી આવતા જોઈને ખુરશી કાકા તેમાંથી સફાળા ઊભા થઈ ગયા. "આવો, આવો, રતિભાઈ. અરે ઈસ્માઈલ, આ કાકા માટે સાદરી લાવ." ગિલ્લીંડા રમતો ઈસ્માઈલ જરા કમને આવ્યો. ઘરની અંદર જઈને એક સાદરી લઈ આવ્યો અને પરસાળમાં પાથરી. અમે પગ જમીન ઉપર રાખી બેઠા.

"ઇસ્માઈલ, જો પેલા માસુખકાકાના છોકરાને કહે કે એક લોટો અને બે પિયાલા પાણી લઈને આવે. કે જે કે બામણ મેમાન આવ્યા છે." ઇસ્માઈલ દોડ્યો અને સામેના ઘરે જઈ બારણા ખટખટાવ્યા. એક ડોશીએ તેણું કાઢ્યાં. "શું કામ ભર બપોરે બારણું ખટખટાવે છે?" ઇસ્માઈલ બોલ્યો, "આ અમારે ત્યાં ઓલા રતિકાકા આવ્યા છે તો પાણીનો કળશો લઈને હરિયાને મોકલો ને!"

ડોશીએ માણું ઊંચું કર્યું, ટેલીઝોટો લેન્સ ચડાવ્યો, બાપાજીને જોયા અને મોહું બદલાઈને પુલકિત થઈ ગયું. "કેમ રતિભાઈ, કેમ છો. આજે કિકલાને લાવ્યા છો? સારું, સારું, હું ચા મૂકાવું છું. છોકરો કાફી પીશેને?"

"ના રે ના, કંઈ કરવાની જરૂર નથી. અમે તો હમણા ચાલ્યા." તે તમે તો જાઓ. પણ અમારે આ કુરેશીભાઈની બાજુમાં કયમ રહેવાનું છે. એને ઘરે મેમાન આવે અને પરોજાગત નો કરીએ તો અમારે બોલવા જેઠું નો રે?" અંદર જઈને એક હાકોટો પડ્યો. "એઈ હરિયા, ક્યાં ટથ્યો છો? આ બે માંજેલા પ્યાલા અને પાણીનો લોટો જઈને લઈ જા સામે."

થોડી વારમાં હડી કાઢીને હરિયો લોટા પ્યાલા સાથે હાજર થયો. પાણી પીધાં. લોટો બાજુએ મૂકી પાણો ગયો. થોડી વારમાં એક થાળીમાં ત્રણ પ્યાલા લઈને આવ્યો. એક એલ્યુમિનિયમનો ચાનો પ્યાલો ખુરશીકાકા માટે અને એક પિતળનો પ્યાલો બાપાજી માટે. એક નાના કપમાં મારા માટે કોઝી. ખુરશીકાકા માટે એલ્યુમિનિયમનો પ્યાલો લાવવાનું કારણ એ કે મુસ્લિમાને પીધેલો એ પ્યાલો બીજા હારે ગોટાળો ન કરે અને ધરમાં નોખો મૂકાય. હરિયો પાછો ઉપ્યો ગયો. ફરી થાળીમાં ત્રણ રકેલી લાવ્યો. થોડી સેવ, થોડા અંગૂઠિયા ગાંઢિયા અને મગજની એક એક લાહૂડી. ખુરશીકાકાએ ઇસ્માઈલને બોલાવી પોતાનો ભાગ આપી દીધો. કોણ જાણે કેમ પણ એ દિવસોમાં મને ભૂર્ય બરોબર લાગતી. ખાવાનું ભાવું ને પેટમાં સળવળાટ થવા માંડે. નાસ્તો કર્યા, કાફી પીધાં. ઇસ્માઈલ કે "હાલ, ગિલ્લી રમવી છે?" "નથ આવડતી." અને કંઈ વાંધો નહિ. હમણા શિખવારી દઉં."

ચેલો મળે એ સૌને કેવું મીહું લાગે છે? જમીનમાં એક નાનો ખાડો કરી, ધાર ઉપર ગિલ્લી ગોઠવી કેવી રીતે એક બાજુ ટપારવી અને જેવી તે થોડી ઉછેણે એટલે ઝડપથી આડો ફટકો મારી કેવી રીતે ફંગોળવી તે તો પા કલાકમાં આવડી ગયું અને ત્યાં બાપાજીનો અવાજ આવ્યો, "એઈ કિશોરિયા, બહુ થયું. હાલ ઘરે." ઇસ્માઈલ કહે, "લે, તારું નામ કિશોર છે? મને ખબર નહિ. હું ઇસ્માઈલ." મેં માણું ઘૂણાવ્યું કે ખબર છે. "આવજો આવજો" કહી ઉપર્યા.

એક ગાઉ પહોંચા ત્યારે બાપાજી કહે, "એલા તારા ચંપલ કયાં?" "ખુરશીકાકાની ઓશરી આગળ કાઢ્યા'તા ત્યાં." "તો લઈ આવ." દોઢીને હું લઈ આવ્યો. પગમાં ચંપલ છે કે નહીં એ પણ પ્યાલ ન રહે એવી બાળપણની મજા અનોખી છે.. તે વખતે મને આખી જુંદગી કામ આવે તેવો એક પાઈ શીખવા મળ્યો. અમે પોરટાઓફિસની ઉપર રહીએ. નીચે પોસ્ટોફિસની બાજુમાં ખોટી પરસાળ હતી તે ટપાલીઓ, પટાવાળાઓ, હલકારા વગરેનું વિશ્રામ સ્થાન. બે-પાંચ મિનિટ મળે એટલે આવીને બેસે. સામેની હોટલનો છોકરો ચોકિદારની જેમ પાંચ પાંચ જીનિટે આંટો મારી જાય અને ચા-પાણી, બીડી-બાકસ કે ગાંઢિયા-જલેબીનો ઓર્ડર લેતો જાય. રોજ આવતાં જતાં બીજીઓ પીતા માણસોને જોતો અને અચરજ થતું કે આમાં શું હશે. એક દિવસ સરસ ચોઘડિયે, મેં દરી ગયેલું બીડીનું હીહું લઈને મોખાં મૂક્યું અને ફૂક મારી. કંઈ થયું નહિ, સ્વાદમાં કંઈ મોહાવા જેવું પણ ન

લાગ્યું એટલે વસ્તુ નકારી છે તેમ નક્કી કરી ઢોંગ ફેરી દીધું. પણ પેલી શાંતા કામવાળી મને ભાળી ગઈ. ઉપર જઈને બાને કીધું કે "બા, આજે કિશોરભાઈ નીચે બીડી પીતા હતા.."

હું ઉપર ગયો તો આવકાર કમિટી તૈયાર હતી. બા અને શાંતાએ મળી મને ઉચ્કયો. બારી પાસે જઈ, મારા પગ જાલી બારી બહાર ટિંગાડ્યો. બીડી પીવાના વ્યસન સામે મોટું વિગતવાર ભાષણ મળ્યું પણ હું તે પર મન કેદિત કરી ન શક્યો કેમેકે તે ગુરુત્વાકર્ષણના વિચારોમાં રત હતું- પેલા ન્યૂટનના દ્વાંસોણથી નહીં પણ ન્યૂટનનાં સફરજનના દ્વાંસોણથી. બાબે પાંચ પાંચ વખત વચન લીધું કે હું કોઈ દિ' બીડી નહિ પીઉ અને એ વચન ન ઉથાપવાનું પણ વચન બે વાર લેવડાયું ત્યારે માંડ બચ્યો. મીઠાના કોગળા કરાવ્યા, ભગવાનને જઈને પગે લાગી માઝી માગી અને જિંદગીભર બીડી પીવાની ખો ભૂલી ગયો. મારા નાના ભાઈઓ મારા કરતાં વધુ ચતુર, સાવચેત નીકળ્યા એટલે તે પાઠમાંથી તેઓ વંચિત રહ્યા.

મનમાનીતી

Tuesdays with Morrie : શૈલજી શાહ

૧૬ વર્ષ પહેલાં બ્રેંડાઇસ યુનિવર્સિટીના સ્નાતકવિધિ વખતે નવો સ્નાતક મિય આલ્બોમ તેના સોશ્યોલોજીના પ્રોફેસર, વિદ્યાર્થીઓમાં લાડીલા નામ "કોચ"થી ઓળખાતા, મોરી સ્વાર્દ્રને છૂટા પડતાં વચન આપે છે કે "અલબત્ત, હું તમારા સંપર્કમાં રહીશ અને તમને મળતો રહીશ."

પણ ટી.વી. જન્નાલિસ્ટ બની રહતગમતની દુનિયામાં એવો તો અટવાઈ જાય છે કે એ સંપર્ક રહેતો નથી. અચાનક એબીસી ચેનલ પર નજર જતાં મોરીની માંદગીના સમાચાર જાણી વિક્ષુલ્ઘ થઈ જાય છે. આ જીવલેશ દર્દ, એ.એલ.એસ. ડિસ્ક્રિઝ, દીમે દીમે શરીરના અંગોને ખોટાં પાતું જીવ તેવું હતું. કામો પડતાં મૂકી, તેની પ્રિયતમાં જનીન સાથે તુટા જતા સંબંધને સંભાળી લેવા પ્રયત્નો બાજૂએ મૂકી એક મંગળવારે, જ્યારે કામનું દબાશ ઓછું હતું ત્યારે 'કોચ'ને મળવા ઉપરી જાય છે. સોળ વર્ષના ગાળા પછી પણ મોરી ઉમ્મકાથી મળે છે, આવકારે છે અને અભ્યાસ કમનો, જિંદગીનો અંતિમ પાઠ ભણાવવો શરૂ કરે છે. "મૃત્યુ પામવું એ શું છે?"

દર અઠવાદિયે મંગળવારની નિયમિત મુલાકાતોમાં એ અભ્યાસ આગળ વધે છે. "કેવી રીતે મૃત્યુ પછી પણ પ્રેમ જાળવી શકાય", "મૃત્યુ એટલે નિરર્થકતા નહિ, શૂન્યમાં ભળી જવું એ નહિ" અને "કેવી રીતે મરવું એ શીખો કેમ જીવનું એ શીખો" એવા એવા પાઠમાંથી મિય જીવન સમૃદ્ધ કરવાના માર્ગો અને જનીન સાથેના સંધાનો ફરી કેમ સાજાં કરવાં એ શીખે છે.

વાંચનારને પણ આજના સંદર્ભમાં જીવનનો આનંદ મેળવવાનો એક મંત્ર આપે છે.

આ સારી બનેલી ઘટના પર લખાયેલી વાત પરથી ટી.વી. માટે બનાવેલી ફિલ્મમાં જેક લેમનની અદા ખૂબ જ સરસ અને હદયસ્પર્શી છે.

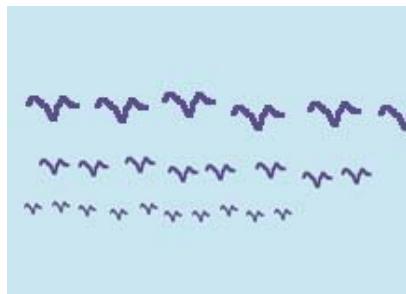
Billy Elliot કલ્યના શેઠ

ઈગલેના એક જરિયા જેવા, કોલેસાની ખાશોવાળા પ્રદેશની આ વાત છે. ગામની મોટા ભાગની વસ્તી મજજૂરોની જ છે. આઈ-એસ વર્ષના બિલી એલિયટ નામના એક છોકરાની આ વાત છે. એને અચાનક જ ઊંઘ છે બસ બેલે ડાન્સિંગ શીખવું જોઈએ, એમાં જ જીવનની સાર્થકતા દેખાય છે. નિશાળમાં બેલે શિખવાડતી શિક્ષિકા તેને બેલે શીખવા ખૂબ જ પ્રોત્સાહન આપે છે. સમાજમાં જડ ધાલી બેઠેલા પૂર્વગ્રહીમાં રંગાયેલા પિતાના મગજામાં આ છોકરાનોના છબા રમવા જેવું લાગે છે અને એનો સામનો કરી વિજેતા બનનાર બિલીની આ વાત છે. ઇસ પાર કે ઉસ પાર તેવો સંદર્ભ થતાં, જે ખુમારીથી, જે છાટાથી બિલી તેના પિતાને બેલે ડાન્સિંગથી જ કહી આપે છે કે 'જૂઝો મને, આ હું, આ મારે કરવું છે, થાય એ કરી લો' તે એક જ દૃષ્ય અનન્ય સંતોષ પમાડે છે. એ એક પળમાં પિતાને પણ પ્રેક્શક જેટલો જ પ્રકાશ થઈ જાય છે અને બિલીને બેલે શીખવા લડન મોકલવા તૈયાર થાય છે.

આ ખૂબ જ સુંદર ચિત્ર તો છે જ પણ આપણા ભારતીયો માટે તો એમાં ખાસ સંદેશો છે. ખૂબ જ ભણેલા ગણેલા માબાપો અમુક રૂઢ વિચારોમાં અચલ, અફર હોય છે અને તેમના છોકરાંઓના નવા વિચારો, નવા કેન્દ્રોથી પ્રતાપિત થઈ જૂદી જ દિશામાં સુકાન ફેરવે ત્યારે એટલા સંસ્કારભેદો આડા આવે છે કે ધણી વાર કંઈ કેટલાં જીવન છિન્મિત્ર થઈ જાય છે. માબાપો ચીલાચાલુ વ્યવસાયો પરસંદ કરતાં હોય છે અને છોકરાંઓના પગ જૂદીજ તરજો પર નાચતાં હોય છે.

	<p>ટયૂકડાં કાવ્યો</p>
	<p>પ્રદ્યુમ્ન તત્ત્વ સંજવારી</p> <p>અભધી વાળી જૂદીને ઓંગણાં ચોખ્યાં કર્યાં ત્યાં, લો ફરીને ચોતરફ કંઈ કેટલાં આ કૂલ ખય્યાં!</p>
	<p>કિશોર રાવળ મોડી રાતના ખોળો ગોતે જંપવા મારા વિચારો</p>
	<p>કિશોર રાવળ શિયાળું ટાઢ ખડકાઈ કિતાબો ઓશીકા પાસ</p>

કિશોર રાવળ

સ્વચ્છ સવારે
પંખી ઉદે: કવિતા
કાગળ પરે.

કિશોર રાવળ

વસ્તંતના ગાન

વૃક્ષે વૃક્ષે વાગી ઉઠી સૂરીલી શરણાઈ
સાત સૂરોની સુષમા આજે ચારે પ્રાંત છવાઈ
ડાળી ડાળી ફૂટી નીકળી, રૂમ્ઝૂમ કરતી મંજરીઓ
છનનન છુમ, છનનન છુમ, રણકી જાણો ખંજરીઓ
સમરંગની રાગ રાગિણી રંગે સૂચિ સારી
સરવાણી આનંદની પ્રગટે, નાચે અંગી મારી.

નરેંદ્ર પંડ્રયા

ચાડિયો
ચોકી ખેતરે
ડે-ભાગે પંખીઓ
બાથે ચાડિયો

નરેંદ્ર પંડ્રયા પાણિયા

રક્ષે ગામને
આત્માઓ પિતૃઓનાં,
શિલાઓ જાગે

નરેંદ્ર પંડ્રયા

મોજાં
સાગર મોજાં
રમે, મારી ડૂબકી
ગોઢમાં માની!

વાનરી

બાજરાની પૂરી કોકિલા રાવળ

બનાવવો સહેલી, સ્વાદમાં સરસ અને થોડા દિવસો આસાનીથી ફિજ વગર પણ રહી શકે એવી આ પૂરી ચા, દૂધ
કે દહી સાથે જામે છે.

સામગ્રીઓ

ક્રમ	પ્રમાણ	માપ	સામગ્રી
૧	૧/૨	કપ	ચણાની દાળ
૨	૧/૨	કપ	મગની દાળ
૩	૧/૨	કપ	તુવેરની દાળ
૪	૧/૨	કપ	અડણી દાળ
૫	૨	કપ	સાદા ચોખા
૬	૧/૨	ચમચી	મેથીના દાઢા
૭	૧ ૧/૨	કપ	દહી

- ૮ ૧ ચમચી જીણું ખમણેલું આદુ
 ૮ ૪-૫ બારીક સમારેલાં, તીખાં, લીલાં મરચા
 ૧૦ ૪-૫ કળી બારીક સમારેલું લસણ
 ૧૧ ૩ ચમચી મીહું
 ૧૨ ૧/૮ ચમચી હિંગ
 ૧૩ ૧/૪ ચમચી હળદર
 ૧૪ ૧/૨ ચમચી ઘાણા-જરું
 ૧૫ ૧-૨ ચમચી અથાઙ્ઘાનો સંભાર
 ૧૬ ૧ ચમચી 'ઇનો'
 ૧૭ ૮ ચમચા તેલ
 ૧૮ ૧-૨ સૂક્ષ્મા, લાલ મરચાં
 ૧૯ ૧ ચમચી રાઈ
 ૨૦ ૧/૨ ચમચી આખું જરું
 ૨૧ ૧/૮ ચમચી હિંગ
 ૨૨ ૪-૫ પાંદડી મીઠો લીમડો
 ૨૩ ૧ કપ બારીક કાપેલો કાંદો
 ૨૪ ૨ ચમચા તલ

રીત

૧ ચાર દાળ, ચોખા અને મેથીના દાઢા તૂંબાંબ નવશેકા પાડીમાં ૪-૫ કલાક પળાલી રાખો.

૨ પાણી નિતારી, એક બ્લેંડરમાં એક એક કપ નાખી વાટી નાખો અને જરૂર પડે તેટલું પાણી નાખો. જું ખીરું બનાવવા જરૂર પૂરતું પાણી નાખો. તેમાં જેરીને દર્દી અને સાથે ૮થી ૧૫ નંબરની સામગ્રીઓ નાખી, ૮-૧૦ કલાક જરા ગરમ જગામાં ઢાંકીને મૂકી રાખો.

૩ અવનને ૪૦૦ ડિગ્રી ગરમ કરવા મૂકો. અવનમાં મૂકી શકાય તેવા વાસણમાં બરોબર તેલ લગાડો. ખીરામાં ઈનો નાખી બરોબર ધૂંઠી એકરસ કરો અને તૈયાર કરેલ વાસણોમાં એકથી સવા ઈચ્છા જેટલું ઉંઠું પાથરો.

૪ એક તપેલીમાં તેલ, સૂક્ષ્માં મરચાં, રાઈ, જરું, હિંગ, મીઠો લીમડો નાખી ગરમ કરો. તેલ ગરમ થાય એટલે જરા ઢાંકી દો. તડ તડ અવાજ ધીમો પડે એટલે અંદર કાંદા નાખી ધીમા તાપે હલાવતા રહો. કાંદા જરા બદામી જેવા થાય એટલે સગડી ઉપરથી ઉતારી ચમચે ચમચે ખીરાં ઉપર એક સરખા પાથરો અને પછી ઉપર તલ ભભરાવો.

૫ અવનમાં ૩૦-૪૦ મિનિટ જેટલો રાખો. બદામી-કચ્છાઈ પોપડી થાય એટલે બહાર કાઢો. પાંચ દસ મિનિટ ઠરે એટલે ઉપર તરતું તેલ અંદર ઉતરી જશે. ચારે બાજુઓ પાતળી છરી ફેરવી હાંડવાને વાસણથી છૂટો પાડો. ટુકડા કરી બીજા વાસણમાં કે ટ્રેમાં કાઢો.

ભજિયાં

બજિયાં એટલે ભાંગયાનો ભેરુ, થકયાંનો આઘાર. ગમે ત્યારે, હુંકી મુદ્દતમાં તેયાર થઈ શકે. ગરમાગરમ, બધા સ્વાદોને અનુકૂળ. એક બટકે ખવાય તેવી સાઈઝ. બટેટા, કંદા સૌને ફાંચ. ઋષુભાં કાચી કેરી વાપરો, અધકચરી કેરી વાપરો. ગણ્યું ખાવાનો ચટકો હોય તો પાકી કેરી કે કેળાં, તીણું તમતમતું ભાવે તો સરસ ચીરીયાં મરચાં લો. વાયુની બીક લાગે છે? મારાં ભાબી કહે "નાખો અજાઓ, તો થાય હજમો". આ ખાટી-મીઠી-તીખી-તૂરી વાનગીઓ માણો!

આ બધાચારનું કરવું શું?

લખિત લાડ

(મારો મમરો: મને તો લખિત લાડનો પરિચય 'આંયાં બધા ઓલરાઇટ છે'ના મથાળા નીચે રેઝિના 'કોલમિસ્ટ' વિભાગમાંથી થયો. તેમાં નિયમિત 'પરદેશમાં રહેતા ભાઈયું અને ભાબીયું અને ભૂલકાંવને' દેશની હવા ખાતા ભાયું-ભાભિયુંના છેલ્લા ખબરો, તેમની દૃષ્ટિએ દેખાતી એન.આર.આઈ.ની દુનિયાનું કલાઈડોલ્કેપિક -રંગબેરંગી-નિદાન આપે છે. જોઈ લો આ એક નમુનો! અમારી જેવાં દૂર બેઠેલાંઓ તળપદી બોલીનો મીઠો રશકાર સાંભળી, ગદ્દ ગદ્દ થઈ આંખું લૂંછે અને દેશમાં બેઠેલાઓને જરા હસાવી, મરકાવી સભાન કરે છે કાણાવાળા પૈસાને પણ બે બાજુઓ હોય છે!

સાબરમતીના બે કંઠે અદે એવું મોટું દિલ રાખી રેઝિમાં (માર્ચ ૨૦૦૧) પ્રગટ થયેલો આ લેખ અહીં મૂકવા દેવા ધનો આભારવશ છું)

લેન્ડ ઓફ ઓપોર્ચુનિટીમાં વસતાં અમારાં વહાલાં ભાઈઓ, ભાબીઓ અને ભૂલકાંવ! તમને સહુને અમારા ઓપોર્ચુનિટી ઓફ કરણાનથી છલકતા દેશમાં વસતાં સંધાય દેશીઓના હાય, હલો ને હાઉિ આર યુ!

ઈન્ડિયાના ડિકેન્સ ખાતામાંય કરણાન હાલે છે એવા એક તેહલકાને કારણે સરકાર ભલે હલબલી ગઈ, બાકી હંઘાય ઈન્ડિયનું જાણે છે કે, "લે, એમાં નવી વાત શું છે?" પણ આ તો ટી.વી. ઉપર જોયું એમાં બે ઘડી બધાની આંખો ચાર થઈ ગઈ.

અમારા વખતકાકા તેહલકાથી જરાય ઈભ્રેસ નથી થા. "તમે થાળી લઈને પરસાદ વહેંચવા નીકલ્યા હો ત્યાં પરસાદિયા ભગત ગોતવા થોડી જાવા પડે? લખમી ચાંદલો કરવા આવે ત્યારે કોઈ મોહું ઘોવા જતું હશે?"

પણ ચારે કોર બધાચાર-બધાચારનું હાંભળીને મગજ ચકરાવે ચઢી જાય છે. આપણે ઈડિયનો કેમ આવા છીએ? વળી અમને તો એવાય વિચારો આવે છે કે ખરેખર આ આપણી વીકનેસ છે કે પછી સ્ટ્રેન્થ?

સાચું કહું? આપણને મોરાલની વાતું જાગી આવે નહીં, એટલે બજે બાજુના વિચારો આવે. અમે આમને આમ વિચારોમાં ગોથાં ખાતા હતા ત્યાં અમારી બેબલીએ ફરમાઈશ કરી કે પણા, પાણીપૂરી ખાવી છે. અમે કીધું, હાલો.

જ્યાં પાણીપૂરીવાળો ખૂભયો લઈને ઊભો રહે છે તે અમારા એરિયાનો શાકમારકેટ જેવો વિસ્તાર છે. સાંજ પડે પચીસ-તીસ શાકની લાદિયું આવીને ઊભી જ હોય. દુકાન કરતાં સસ્તું મળે એટલે ધરાકી કીર્તિયારાની જેવી ઉભરાય. અમે ઊભાં ઊભાં

પાણીપૂરીના ચટાક લેતાં હતાં ત્યાં ઓલીકોર પોલીસે ડંડવાળી કરી. એક બે શાકવાળાની લારી ગબડાવી નાખી. ઘડીક હોછ થઈ ગઈ. પણ પાંચદસ મિનિટમાં બધું ટાકું પડી ગયું.

થોડીવાર પછી ઈ જ પોલીસવાળા અમારી નજીકની લારીઉમાંથી શાક લેતાં દેખાશાં. પણ પોલીસવાળા શાક શી રીતે લ્યે ઈ કહેવાનું નો હોય, છતાં અમારી બેબલી અમારા જલ્ભાની બાંધ ખેંચીને કહે, "એ પણ્યા! જોવો તો? આ લોકોએ તો પૈસા જ નો દીધા!"

અમે સરળતાથી બોલ્યા, "પોલીસવાળા નો આપે."

"કેમ?" બેબલી બોલી, "પોલીસ પાસે પૈસા નો હોય?"

"હોય બેટા," અમે ગોટા વાલ્યા. "પણ આપે નહીં. શાકવાળા પણ નો માગે."

"કેમ નો માગે?"

"બેટા એવું છે," અમે આખી અર્થવ્યવસ્થા બાળસહજ શૈલીમાં સમજાવી, "શાકવાળા પૈસા નો માગે ને એટલે પોલીસવાળા એમને અહીં ઊભા રહેવા દે. નહિતર ઉત્તો ધુમાવીને કહે, ચલો! અહીં કેમ ઊભા છો? આ લારી ઊભી રાખવાની જગ્યા છે? આ તો રસ્તો છે? ચલો ચલો!"

"પણ પોલીસવાળા એમને અહીં કેમ નો ઊભા રહેવા દે?"

"કારણ કે, કાયદો એવો છે કે રસ્તા પાસે વાહનોને અડગણ થાય એ રીતે શાકની લારી ન ઊભી રાખી શકાય."

"એમ?" બેબીએ સવાલ કર્યો, "જો આ લોકો લારીઓ લઈને બીજે જતાં રહે તો પછી પોલીસલોકો શાક લેવા ક્યાં જાય?"

અમને લાગ્યું કે અમારી બેબીએ માસ્ટર સ્ટ્રોક-મારી દીધો. આખી પેરેલલ અર્થવ્યવસ્થાનો પાયો જ ત્યાં છે કે જે વસ્તુ કરવાની છૂટ નથી તે કરવા દેવામાં આવે. અને એનું વળતર લેવામાં આવે. અમે બેબીને સમજાવ્યું કે, "લારીવાળા બીજે ન જતાં રહે એટલા માટે જ પોલીસો એમને અહીં ઊભા રહેવા દે, અને રોજ મફતમાં શાક લઈ જાય."

પણ અમારી બેબીને નવા સવાલો થઈ રહ્યા હતા. "પોલીસ આટલાં બધાં શાકનું શું કરે? વેચી કાઢે?" અમે હસી પડ્યા. બેબીને સમજાવ્યું કે એવું નથી, પોલીસને ઘરે જોઈએ તેટબું જ શાક લઈ જાય. પરંતુ બેબલીને ક્યુરીઓસિટીનો ઊભરો આવો હતો. "પોલીસને પાણીપૂરી ખાવી હોય તો એને મફતમાં ખાવા મળે?" અમે હસીને કહ્યું, "હા."

"અને પોલીસને બૂટ લેવાં હોય તો? બેબીએ પૂછ્યું. "તો મફતમાં મળે?"

"બધું મફતમાં નો મળે.." અમે સમજાવ્યું. "સરકાર પોલીસને દર મહિને પૈસા આપે. એમાંથી બધું લેવાનું." છતાં બેબીના મનનું સમાધાન ન થયું. "બૂટ કેમ મફતમાં નો મળે? બૂટવાળો પોલીસથી નો ડરે?"

હવે અમે મૂંઝાણા. એટલે "હાલો, પાણીપૂરી ખાઈ લીધીને? હવે ધેર જાવું છે ને? હાલો..." એમ કહીને વાત વાળી લીધી, પણ મગજ ઓલી પેરેલલ અર્થવ્યવસ્થાના જ્યાલમાં પાછું ગુણાણું. વિચારતાં વાત એટલી સમજાજી કે શાકની લારી એ સમાજની જરૂરિયાત તો છે જ. પણ એમને ઊભા રહેવા માટેનું જે સગવડિયું માર્કેટસ્થળ છે ત્યાં અથવા તેની આસપાસ કાયદેસરની જગ્યા ફાળવવાનું કોઈ વિચારતું નથી. એટલે જ આ 'ભાષાચાર' હાવે છે. ડ્રાઇવિંગ લાઈસન્સ લેવાની કડાકૂટ એટલી લાંબી છે કે કમિશન એજન્ટો પાસેથી જ લેવું પડે છે. જો તે સરળતાથી મળતું હોય તો ભાષાચારનું મૂળ જ નાખૂદ થાય છે. ઈતિ સિદ્ધમ્.

પણ આપણો ઈડિયનોએ ગજબની સિસ્ટમ બનાવી છે. જે કામ સરળતાથી થતું હોય તે થવા જ ન દેવું. અને પછી તે જ કામ 'પતાવી' આપવાના પૈસા માગવા!

હવે આવું બધું બેબલીને કેમ કરીને સમજાવવું? ઘરે પહોંચા પછી બેબી એના લેશનનો પથારો લઈને બેઠી. મને કહે, "જૂઓ પખા, મારું સુગંધી રબડા!" અમે પૂછ્યું કોણે આપ્યું?" તો કહે, "શેફાલીએ. જૂઓ શેફાલીએ મને આ સ્કેચ-પેન પણ આપી છે."

"કેમ? શેફાલીને નથી ગમતી?" અમે પૂછ્યું, તો બેબી કહે, "એ તો મારી ખાસ બેનપણી છે. મને ચોકલેટ પણ આપે છે!" "રોજ?" "ના હો? જે દિવસે એણે લેશન નો કર્યુ હોય એ દિવસે!"

અમે ચમક્યા. "એટલે?" અમારી બેબીએ આપું લોજિક સમજાવ્યું. "હું ફ્લાસમાં મોનિટર છું. મારે મારી લાઈનમાંથી એક નોટ બેનને દેખાડવાની હોય ને? તો હું શેફાલીની નોટ બેનને નો દેખાંતું!"

લો, બોલો! ટૂંકમાં, શેફાલીને ટીચરના ઠપકામાંથી બચાવવાના બદલામાં અમારાં સુપુત્રી ચોકલેટનો પ્રસાદ લેતાં હતાં!

હવે અહીં એવું લખવાનો રિવાજ છે કે 'ભષાચાર કેટલી હદે અમારી રગરગમાં વાપી ગયો છે તેનો વિચાર કરતાં શૂળ જવાય છે.' પણ અમારે એવું લખવું નથી. અમે તો એમ જ લખવાના કે જીકે રાખો બાપત્યા, આંયાં બધા ઓલરાઈટ છે!

	સ્વદેશી વાપરો કિશોર રાવળ
--	---

મારા કક્ષા રવિભાઈ રાવળ ૧૯૭૫-૭૬માં જાપાનની કલાયાત્રાએ ગયા હતા. ત્યાંના કલાકારો વિષે અને ત્યાંની જૂદી જ રીતે કરાતી કલાસાધના વિષે ખૂબ જ સાંભળ્યું હતું, વાંચ્યું હતું. કલા પ્રેમ સૌ જાપાનીને ગળથૂથીમાં હોય છે એટલે એ જાણવાનો, સમજવાનો થનગનાટ ઘણ્ણો હતો.

પણ ભાષાના લોચા. રવિભાઈને જાપાનીજમાં કદાચ 'આરિગોટો ગોજાઈમાસ' કે 'સાયોનારા' પણ નહીં આવડતા હોય તેમ માનું છું. પણ સંગીતકારો બેળાં થાય તો ગાઈ વગાડીને એકબીજાને પ્રસંગ કરી શકે તેમ ચિત્રકારોને પણ કાગળ, પેન્સિલ આપો એટલે બીજી કોઈ પરવા નહિ. જાપાનમાં રહેતા, ત્યાંની ભાષાથી પરિચિત ગુજરાતીઓ મુલાકાતો ગોઈવી આપે અને રવિભાઈને ત્યાં પહોંચાડવાની વ્યવસ્થા કરે એટલે બેડો પાર. રવિભાઈ પૂરા શાકાહારી અને જાપાનમાં કોઈ નહિ એટલે ચા પીવા સિવાય બીજું આધું રાખી ધરમ સાચવતા.

હાથવગા કાગળ, કિતાબ કે પેન્સિલ લઈને એકબીજાને રેખાંકનો કરી પોતાની દુનિયા વિષે સમજાવે, જાપાનીજ કલાકારો તેમની કૃતિઓ દેખાડે અને રવિભાઈ પોતાનો પોર્ટફોલીઓ ખોલી તેમની સિદ્ધિઓથી વાકેફ કરે.

એક વખત એક કલાકારને ત્યાં ગયા હતા અને રેખાલાપ કરતા બેઠા હતા, ત્યાં પેલા જાપાનીજ કલાકારની પેન્સિલના બે ફાડિયા થઈ ગયા અને લખી શકાય તેવું ન રહ્યું. તેની પાસે બીજી કોઈ પેન્સિલ હાથવગા નહોતી. રવિભાઈએ પોતાની પેન્સિલ પેલાને આપી. પેન્સિલ હાથમાં લઈ, નિરખી. બન્નીસે દાંતનું દર્શન થાય તેવું હસી, નઅતાથી પેન્સિલ પાછી આપી, પોતાના ટીકરાને બોલાવી કરી સૂચના આપી એટલે પેલો દીડતો ધર બહાર ગયો અને થોડી વારે બજારમાંથી જાપાનીજ પેન્સિલ લઈને પાછો આવ્યો ત્યારે તેને અણી કાઢી જાપાનીજ કલાકારે પોતાનું સ્કેચિંગ આગળ ચલાવ્યું.

	દોડ, તને દઉં દાવ પત્રા અધ્યયું
--	---

પાંચગણીના પહાડો પર ફરતાં ફરતાં ઘણી વાર વિચાર આવ્યો હતો કે સામે દેખાતા, શિવના ત્રિપુરુ જેવી કરચિ-લયોવાળા હુંગરાની કોટે વળગીને એની પેલી કરચિલિયો પર આંગળી ફેરવીને થોડી કાણો માટે એ કરચિલિયો ભૂસી નાખ્યું! આ વિચાર મોટેથી બોલતાં સાંભળવા મખ્યું: "મરવું છે?" હું ચૂપ રહી.

જોગના ધોઘને અનિભિષ નયને આંખોમાં ભરી દીધા પછી એમ મન થયું કે આ ધોઘનાં પાણી જ્યાં પહેલી વાર જમીનને સ્પર્શ કરે છે તે શિલા પર બેસીને, આ પાણીને શતરાત ધારે મારાં અંગો પર જીલી લઉં? ફરી વાર સાંભળ્યું: "મરવાની ઈચ્છા છે કે શું?"

વિમાનમાં સિવટ્રેક્લેન્ડ પરથી પસાર થતી વખતે 'મોખ્લાં' પરનો બરફ જોઈને વિચાર આવી ગયો કે આ જ ક્ષેત્ર વિમાનમાંથી કૂદી પું ને પર્વતની ઊચામાં ઊચી ટોચ પરના કુંવારા બરફમાં બે પગલાં પાડી આવું! ખબર નથી બાજુમાં કોણ બેઠું. તેણે તરત પૂછ્યું : "કેમ , મરવાનો બીજો કોઈ રસ્તો નથી મળતો?"

મનાલીના ઊચા શિખર પરથી ભૂસકો મારીને, છેક નીચે તળેટીમાં એકલા-અટ્ટલા ઊભેલા ઘરના કાનમાં 'કુ...ક' કહેવાની ઈચ્છા થાય; કે બેશમ દોડતી મોટરસાઈકલ પરથી જતી વખતે, જ્યારે આજુબાજુના વૃક્ષો સપ્ર-સપ્ર કરતાં પસાર થઈ જાય ત્યારે એકાદ વૃક્ષની લટકતી ડાળી પકડીને ગુલી પડવાનું મન થાય! ને દરેક વખતે કોઈ ને કોઈ શાશું માણસ સાથે હોય તે પૂછે: "મરવું છે?"

કેમ જાણો મૃત્યુને મેં કદી જોયું જ ન હોય! કેમ જાણો એના કરાળ-વિકરાળ સ્વરૂપથી હું અપરિચિત હોઉં! કેમ જાણો મૃત્યુએ કદી મારો રસ્તો આંતર્યો ન હોય; કેમ જાણો મૃત્યુના ઓછાયાએ કદી મારા જીવનને અંધકાર્યું ન હોય? આ મૃત્યુને મેં બહુજ નજીદીકથી નિધાર્યું છે. એ મને ફટકીને કાંઈ કેટલીય વાર ગયું છે, મારાં આંગણમાં એણે કાંઈ કેટલાયે ખેલ કર્યા છે, એની રમતના બધા દાવપેચથી હું પરિચિત છું!

મૃત્યુએ પહેલી રમત માંડી ત્યારે હું માત્ર સાત વર્ષની હતી! આ એક જ વાર એણે ખેલદિલી બતાવ્યા વગર રમત શરૂ કરી! હું નાનકડી, અબૂજ અને અણાણા, રમતના નિયમોથી અનબિજ્ઞ! હું તૂ તૂ તૂની રમતમાં પહેલી જ વાર તમે 'દ..દ..દ..દ..' કરતા સામેના પલ્લામાં જાઓ ને તમારાથી હજારગણો વધુ બળવાન ખેલાડી, ફિટાદ્ધ કરીને તમને ચીત કરી નાખે, તમે જમીન પર પછિડાઓને એક કાશશામાં જ ધોળે દિવસે તારા દેખાઈ જાય, એવું કશુંક થઈ ગયું. દીપડો જે જડપથી કોઈ ગામડિયાના વાડામાંનું બકરું-ઘેઢું ઉપાડી જાય એ રીતે મૃત્યુ મારી માતાને લઈ ગયું! બપોરની રિસેસમાં મને નાસ્તો કરાવીને પાછી ગયેલી મારી સરના વૃક્ષ જેવી ઊચી-પાતળી માને, મેં બીજે દિવસે સાંજે હાસ્પિટલમાં મૃત્યુરોચા પર પડેલી જોઈ-વાવાઝોડાથી અકાળે ખરી પડેલા ચંપાફૂલોના ઢગલા જેવી, પીળી-પીળી, છિન્ન વિચિછા!

કદાચ પોતે બતાવેલા ખેલદિલીના અભાવથી એને પસ્તાવો થથો હોય અગર તો સમોવડિયો પ્રતિસ્પદ્ધી ન હોઈ રમતમાં મજા ન આવી હોય-કારણ ગમે તે હોય, પણ ત્યાર પછીના ૨૦-૨૨ વર્ષમાં મૃત્યુ મારી સામે ના આવ્યું! ફ્લાચિત્ર એને મેં પદોશીઓને ત્યાંથી નનાભી રૂપે નીકળતું જોયું, ફ્લાચિત્ર કોઈ આંખોની શૂન્યતામાં જોયું, ક્યાંક કોઈના દૈયાની બધિરતામાં જોયું, તોલાડીમાં ફૂલેલા અંગારા લઈને શબ પાછળ ચાલતા ડાઢુઓમાં જોયું, કોઈના વડા થઈ ગેલા ચાંકામાં જોયું, પણ હમેશાં પારકાના મહેમાન તરીકે દૂર દૂરથી ચાલી જતા વટેમાર્ગ જેતું, એનું અસ્તિત્વ ભૂલી જવાય એવું એનું દર્શન દુર્ભિંદ થયું!

અમે નાનાં હતાં ત્યારે 'ગોળ-ગોળ રાણી'ની એક રમત રમતાં. એક બાળકને કુંડાળામાં વચ્ચે રાખીને, બીજાં બાળકો એકબીજાના હાથની સંકળ બનાવીને ગોળ ગોળ ફરતાં જાય અને વચ્ચે ઊભેલા બાળકને પૂછતાં જાય: "ગોળ ગોળ રાણી, કુંડે કુંઠ પાણી" વચ્ચેની રાણી, પોતાને ક્યાં સુધી પાણી આવ્યું છે તે બતાવતાં બોલે: "ગોળ ગોળ રાણી, ઈથે ઈથે પાણી.." ...આમ પહેલાં પગની પાની લીજવતું કાલ્પનિક પાણી, ધીરે ધીરે ઢીણાશુભાડે, પેટ સુધી પહોંચે, છેલ્લે છાતી, ગળું ને આંખ સુદ્ધાં તુંબાડી નાખે-વચ્ચેની રાણી હમેશાં પોતાની અજુબાજુના બાળકોનું કુંડાળું તોડી બહાર જવાનો પ્રયત્ન કરે, પણ બાળકો એને બહાર નીકળવા ન હે; ને છેલ્લે જયારે એ વચ્ચેના બાળકના માથા સુધી પહોંચી જાય ત્યારે જ વચ્ચેની રાણીનો દાવ પૂરો થાય!

વસંતનું મૃત્યુ આ રીતે જ આવ્યું. કોકટરના એક પછી એક આવતા રિપોર્ટ, દિવસે દિવસે એનું વધતું જતું દઈ, એનો પલટાતો જતો રંગ, એની ઊડી ઊતરીને ધગી રહેતી આંખો, એની નખાતી જતી કાચા, બાકી રહેલી બધી વાતો એક સાથે કહી દેવાની એની ઊતાવળ, માણવાના બાકી રહી ગયેલા સુખ માટેનો અફસોસ, કરેલી બધી ભૂલો માટેનો દિલ ચીરી નાખે એવો પશ્ચાત્તાપ, અસહ્ય બનતી જતી એની વેદના, એનો તરફકાટ, રાતે એને છળાવતાં હિંદુમાણાં સ્વરમાં, એના ઉંહકાર-આ બધાયે એક સાંકળ કરીને મારી ચારે બાજુ ગોળ ગોળ ફરતાં ગયાં. નાયતાં ફૂદાં એ મને પૂછતાં "કુંઠ કુંઠ પાણી?" ને હું નિઃસહાય બનીને પેલા પાણીને મને કુંબાડું, ગુંગળાવતું અનુભવતી! એ કુંડાળાથી બહાર નીકળવાના મારા બધા પ્રયત્નોને નિષ્ફળ બનાવતું મૃત્યુ, કુંડાળાની બહાર વસંતને ક્ષણે ક્ષણે મારતું હતું ને કુંડાળાની અંદર મને! જયારે હું સંપૂર્ણ રીતે દૂલ્લી ગઈ ત્યારે જ મારા પરનો દાવ પૂરો થયો! એ પાણીની અંદર મારી બંગડીના નંદવાયેલા કાચ ક્યારે વહી ગયા એની મને જાણ સુદ્ધાં ન રહી!

બાપાજીનો વારો આવ્યો ત્યારે મૃત્યુ, કોઈ આંતરરાષ્ટ્રીય રમત-સ્પર્ધાના ગૌરવથી આવ્યું-ગાઈ વગાડીને! આ વખતે તેણે રમતના બધા નિયમો પાણ્યા! મારી તૈયારી પણ એક સરખેસરખા સ્પર્ધાનાંના એ લાંબા વસંતવાટ દરમિયાન મેં મૃત્યુને વારંવાર હંશાયું. આટાપાટાની રમતની જેમ એને કેટલાયે પાટા મેં ન જ ઓળંગવા દીધા! મૃત્યુ પણ હારીને બે-પાંચ ડગલાં પાછળ હકદું, પોતાની હાર ગૌરવથી સ્વીકારતું! રાતે બાપાજીને શાંતિથી સૂતેલા જોઈને હું આનંદથી મલકાતી, સંતોષથી જોલે ચરી જતી.

પણ સવારે પરદી ખોલતી વખતે વળી એને પગ આગળ છાનુભાનું આવીને બેઠેલું જોતી! એક હાથે સલાઈન ને બીજે હાથે રક્તના બાટલાઓમાંથી હું ટીપે ટીપે એમનાંમાં જીવન રેડવાનો જોરદાર પ્રયત્ન કરતી. સાંજ સુધીમાં તો એ ઓરડામાંથી બાગી જતું! આ સ્પર્ધા ટિક ટિક ચાલી! તડકા-છાંયડા જેવી અમારી એ રમત એક દિવસ પૂરી થઈ નેમારા માથા પર છાંયડો

કરતું એક માત્ર છત્ર લઈને જ મૃત્યે વિદાય લીધી. આ વખતે એ ફરિયાદ નહોતી, રમત પૂરેપૂરી રમાયાનો સંતોષ હતો!

જરીક લાગે છે કે મારું આખું ય જીવન એ મારી ને મૃત્યુ વચ્ચેની રમત છે, સાપ નોળિયાની રમતમાં મદારીથી માંડી પ્રેક્ષકો-અરે, ખુદ સાપ ને નોળિયો પણ જાણતા હોય છે કે હાર કોની થવાની છે, પણ તેથી કોઈનોએ રસ રમતમાંથી ઓછો નથી થતો! અંતે આવનારી હારના ભયથી, અર્ધી રમત છોડીને, જાણીબૂજીને, નિશેષ પડી રહીને, સાપ કાંઈ હાર વહેલી સ્વીકારી લેતો નથી. ઉલટું, જીવનના છેલ્ખા બુંદ સુધી, કણ્ણ ઊચી કરીને એ પોતાના દાંતના લેરીલા પ્રહારથી નોળિયાને લોહીલુણાણ તો કરે જ છે ને! હું પણ આ રમત છેલે સુધી જારી રાખીશ. દાવ અધૂરો મૂકીને ભાગનારાઓમાંની હું નથી.

ખબર નથી, મારે માટે આ બહુરૂપી કેવો વેશ લઈને આવશે! કોઈ પણ રમતમાં હમેશાં જીતનાર આ વિશુળત, જો મને પૂછીને રમત મારે તો હું એને કહું કે છેલ્ખી રમત 'ઉન્ની-ખો' ની માંડજે!

ઉન્ની-ખોની રમત આમતો સાવ સીધીસારી છે, એમાં કોઈ વિશેષ કૌશલ્યની જરૂર નથી. આજુબાજુ, આગળ પાછળા, ચોપાસ ઊભેલા ખેલાડીઓમાંથી ક્યારે કોને માથે દાવ આવે તે કાંઈ કહેવાય નહિં. એ રમતની મોટી વિશિષ્ટતા એ છે કે એમાં પકડનાર ને પકડનારની ભૂમિકા બહુજ જરૂપથી બદલાઈ જાય છે! તમે પકડવા દોડો ને નાસનારને તમારા હાથ અડના-અડે, ત્યાં જરૂપથી પાછો ફરીને એ તમને પકડી પાડે!

મૃત્યુને પકડવા તો હું રોજ દ્ધું ધ્ધું-ક્યાંક અંધારી રાતે વાતો કરતાં કરતાં રસ્તો ઓળંગતી વખતે પ્રકાશનો અંકાદ મોટો લિસોટો 'થી...' કરતો બાજુઝેથી પસાર થઈ જાય ત્યારે જ ખ્યાલ આવે છે કે મૃત્યુ પકડતાં પકડતાં રહી ગયું! કુવચિત્વ વળી રેલવેફાટક આગળથી પાટા ઓળંગવા જતાં, સામેથી આવતી ગાડી તીણી ચીસ પાડીને મૃત્યુને પકડાતું અટકાવી દે! પણ કણો કણો મારું ને મૃત્યુ વચ્ચેનું અંતર તો ઓછું થતું જ જાય છે ને!

આવી જ કોઈ બેઘ્યાન ને ગાડેલ સંધ્યાએ મૃત્યુ પાઠું ફરીને એના બસે હાથમાં જકડી લે, તો હું હસતી હસતી એનાથી જલાઈ જાઉં-મનમાં માત્ર એક જ વિચાર લઈને: કેવી મજા પડી આ રમતમાં!

('ઓપનિયન' ડિસેમ્બર ૨૦૦૦માંથી -તેમના સૌજન્યથી)	તે જતી રહી કાન્તિ મેપાણી
---	--------------------------

એક દિવસ અણધાર્યો અનિલ મળી ગયો અને એણે સમાચાર આપ્યા કે તું હવે આ જગતમાં નથી. અને જાણે મારા પર વીજળી પડી. ભીતરમાં કાડો થયો. કશુંક તૂરી ગયું, કશુંક ચૂરે ચૂરા થઈ ગયું. આટલાં બધાં વર્ષો પછી તારા વિષે કંઈક સાંભળવા મળ્યું અને એ પણ આવું અશુભ!

તારા વિષે કોઈની પાસેથી કશું ય સાંભળવા ના મળે તો ય તું યાદ આવે છે. તું પહેલવહેલી મળી ત્યારે સુરજમુખીના રંગની સારી તેં પહેરેલી એ યાદ આવે છે. ઘણીવાર દિવસોના દિવસોના સુધી તારી છબી નજર આગળ દેખાયા કરે છે, ક્યારેક રાતે આંખ ઉઘડી જાય છે અને તારી યાદ ઉપસી આવે છે. તને જોયાં કરું ધ્ય. આપણે કોઈ અનુપસ્થિત વ્યક્તિને જોતા હોઈએ છીએ ત્યારે ખરી રીતે આપણે એને નથી જોતા હોતા. આપણે એ વ્યક્તિ સાથે ગાળેલી કણોને યાદ કરીએ છીએ. આપણું મન એ કણોને વાગોળાંતું હોય છે. એમ વાગોળાંતું ગમતું હોય છે.

તું આટલી નજીક અને છતાં ય કેટલી દૂર! સ્થૂળ અસ્તિત્વનું આપણને કેટલું બધું મહત્વ હોય છે?

તું જતી રહી છે. અનિલ ના મણ્યો હોત તો તારા હંમેશ માટે જતા રહ્યાની ખબર મને કોણ આપત? કદાચ હું ય અહીંથી હંમેશ માટે જતો રહું ત્યાં સુધી તારા જતા રહ્યાની વાત મને કોઈએ કરી ના હોત, અને મને હકીકતની જાણ સરખી ય ના હોત. એ હકીકત છે છતાં ય મન ક્યારેય સ્વીકારવા તૈયાર હોતું નથી. ક્યારેક સત્ય પણ કરું નિર્દ્ય હોય છે!

તું આવી હતી ત્યારે કેવી રીતે આવી હતી એ પળોને યાદ કરું ધ્ય. તું મને ગમતી હતી એ યાદ કરવું કેવું ગમે છે! કોઈ વાર ગમતાં પુસ્તકના પાનાં ફેરવીએ એવી રીતે એ પળોને મનમાં ફેરવું ધ્ય-એક એક કરીને. કોઈક રસિક લાગતી ઘટનાનું વર્ણન આપણે કેવા રસથી વાંચીએ છીએ! એવા જ રસથી એ પળોને નિરખું ધ્ય.

આપણને ગમતી કણોને આપણે કેવી કાળજીથી સાચવીએ છીએ! મન પોતાને ગમતી પળોને યાદ કરીને કેવી રીતે એ પળોને ફરીથી જવવાનો પ્રયત્ન કરે છે. રેતીને દળવા જેવો એ પ્રયત્ન વર્થી એ જાણતાં છતાં ય મન એવો પ્રયત્ન કરે છે.

તું આવી હતી. તું મારા જીવનમાં આવી હતી, તારા આગમનની કોઈને ય ખબર ના પડે એવી રીતે તું આવી હતી. તું મારી પાસે આવી હતી અને છતાં ય મારાથી દૂર રહેવાનો પ્રયત્ન કરતી હતી. તારા આગમનની હવાને ય ખબર ના પડે એટલી બધી કાળજી તે રાણી હતી, તો ય તારા આગમનથી ચોપાસ બધું ય તે ભરી દીધું હતું. તું કશાયને સ્પર્શ નહોતી, છતાં બધીય તારો સ્પર્શ હું અનુભવી રહ્યો હતો. તારા ફદ્યની ઊર્માઓ અકાર ના લઈ જાય એવી કાળજી રાખવા માંગતી હતી?

તારા આગમનને મેં આવકાર્યું એની તને જાણ થતાં તું રીતી હતી. રીતીને લાલ ઘોલાં જેવી થયેલી તારી આંખો યાદ આવે છે. તારા રદનનું કારણ હું છું એ તે સ્વીકાર્યું નહોતું.

તારા અસ્તિત્વને પળે પળે હું અનુભવી રહ્યો હતો. એ અનુભૂતિનો આનંદ મનને કેવો તરખોળ કરી રહ્યો હતો એ બધું કહેવાનો અવસર તે મને કદિય આંખો નહિ, કદિય નહિ. તું એ સાંભળવા નહોતી માંગતી એમ હું માનવા તૈયાર નથી. બનવા જોગ છે કે એ તું મારી પાસેથી, મારા મોઢેથી સાંભળવા તૈયાર નહોતી કે હું પણ તને ચાહું છું.

ચાહવું એ શું તારી એકલીનો અધિકાર હતો? હું ય શું તને ચાહી ના શકું? એ અધિકાર તે મને કેમ ભોગવવા ના દીધો?

તારી ચાહતને તું તારી સાથે લઈ ગઈ? ના, એમ બને નહિ. ચાહત ચાહનારી વ્યક્તિ પાસે ક્યારેય રહેતી નથી. એ જેના માટેની હીય છે એના સુધી પહોંચા વિના એ રહેતી નથી, ત્યાં સુધી એ ચાહત અધૂરી રહે છે.

તું હીત તો ય મારા જીવનની ઘરેડમાં કશોય ફેર પડવાનો નહોતો એ હું જાણું છું, છતાંય તારું જતા રહેવું અસર્વ લાગે છે. તું હતી તો ય મારા માટે તો હજારો માઈલ દૂર હતી, પણ તું છે એટલું ભાન મનને કેટલું બધું આચાસને આપતું હતું! જીવનની આ સફર પૂરી થઈ જાય એ પહેલાં ક્યાંકને ક્યાંક તો મને મળવાનું થશે એ આશાને તાંત્રણે મન ઝૂલતું હતું. હવે તો તું નથી તેની સભાનતાએ પેલા તાંત્રણને જ તોડી નાખ્યો છે, તું મારી સામે નથી ભલે, પણ તું ક્યાંય નથી એમ તો કેમ કહી શકું? તું મારા મનમાં તો છે, પણ તારા પાર્વિબ અસ્તિત્વથી પોતાનો ખાલીપો ભરવા માંગતું મન એ ખાલીપો ભરી શકે તેમ નથી એટલે એ કેટલું લાગાર છે!

તું કેવી રીતે ગઈ, ક્યારે ગઈ એ અનિલને પૂછવાની મારી હિંમત ચાલી નહિ. તું ગઈ એ જ મારા માટે અસર્વ છે. તારાં જવાનાં કારણો, એનો સમય જાણવા જેટલું મનોબળ મારી પાસે નથી.

હવે તો હું તને ક્યારેય જોઈ નહિ શકું. ક્યાંય જોઈ નહિ શકું. યાદ કરવા જેવું સ્પર્શસુખ તેં કે મેં ક્યારેય ભોગવું નથી. જે હતું એ મનમાં હતું. અને તારા મનનું એ મારા મનમાં આંદોલનો જગાડતું હતું. એ આંદોલનો હવે યાદ કરવાનાં. આ દેહ છે, દેહને વળગેલું મન છે ત્યાં સુધી એ આંદોલનો યાદ રહેવાનાં.

આપણે બધાં અતીતને યાદ કરવાનો કેવો વર્થ પ્રયત્ન કરીએ છીએ! એમાંથી આપણને શું મળે છે? પરપોટા જેવો ક્ષણજીવી આનંદ કે બીજું કશું ય? એ યાદનું નિરર્થકપણું જાણતાં છતાં આપણું મન એ યાદમાં કેવું મહાલે છે! ક્ષણિક આનંદ આપીને એ યાદ કેવી દીર્ઘ વ્યથા પોતાની પાછળ મૂકી જાય છે!

રોળી નાખનારાઓ! અનુવાદ: કિશોર રાવળ

(ટુંકુ વરદરાજનના અંગ્રેજીમાં લખેલા લેખની એક કોપી હાથમાં આવી. લેખ ગમી ગયો અને અહી અનુવાદ કરી મૂકું છું.
બનતા સુધી ન્યૂયૉર્ક ટાઇસમાં આવેલો પણ ખાની નથી અને તારીખ પણ નથી. આજના સંદર્ભમાં ખૂબ જ ઉચ્ચિત છે અને સૌને ગમશે. ટુંકુ અવારનવાર 'ઇરિયા ટુરેમાં' તેમના કોલમ આપે છે, તેનાં લખાણની હવા કંઈ જૂદી જ હીય છે!)

ગયા વર્ષ અપ્રિલમાં હું ન્યૂયૉર્ક આવ્યો. હજુ અપાર્ટમેન્ટની શોધ ચાલતી હતી. મેનહાઉનનાં જરા ખાડે ગયેલા લતાની અડોઅડ આવેલ પેરેમાઉન્ટ હોટેલમાં મારે માટે કામચલાઉ રહેવાની વ્યવસ્થા થઈ હતી. આ મોટા શહેરમાં હજુ કોઈ દોસ્ત બનાવ્યા ન

હતાં. એક સાંજે કામ કરતાં થાકેલો અને થોડો કંટાળેલો હું જિન્સ ચડાવી પાડોશના એઈટ્યુ પરના કોઈ બારમાં સ્કોચથી તરસ છિપાવવા ગયો.

બરફના ટુકડાઓ ચગળતો, કકડાવતો ધીમા વૂંટડા ભરતો બેઠો હતો ત્યાં મારા જેકેટ પર હતી એવી ચહેરા પર કરચલિયોવાળી એક બાઈ મારી બાજુ આવી. તેની આંખોમાં 'ઘરાકીની ખોજ' દેખાતાં મોં પર આવકારનું સ્મિત આખ્યા વગર મેં થડા ઉપર પેટલું છાપું બેચી લીધું અને તેમાં માણું નાખી ગરકાવ થઈ ગયો.

તે આવી, મારી બાજુના સૂલું પર બેઠી. મારી અંશ-ટ્રેમાં પેટલું સિંગરેટનું હુંકું જોઈ મારી પાસે હિવાસણી માગી. અંદરથી જરા ધૂઘવાતો હતો તે છતાં બહારથી જરા સંયમ રાખી મેં તેની સિંગરેટ સળગાવી આપી. "થેફ્સ, હની", ઠરાયેલાં-તરાયેલાં ફેફસાંમાંથી અવાજ નીકળ્યો. "સાલં," મેં કંઈ ઠરો જવાબ આખ્યો. "બલા માણસ લાગો છો." કેઢો ન છોડ્યો. "અહીંના રહેવા-સી છો?" "ના, ઈડિયાનો છું," મેં કહ્યું. "ઇડિયા? તો તો ટેક્સી ચલાવતા હશો? સાચું ને?"

બરોબર તાળો મળી ગયાનો સંતોષ તેની આંખોમાં જળક્યો. આ બાર જરા ઊચી કક્ષાનો નહોતો એટલે આવું નિદાન અસ્થાને નહોતું. "સાવ સાચું હો," કહી ખાલી ઘટકાવી ખાલી કર્યો અને બોલ્યો, "તમને કેમ ખબર પડી ગઈ? -પણ ચાલો મારે ભાગવું જોઈશે. મીટર જાણું, ખાલી ખાલી ચાલુ ન રખાય." થોહું હસી, બારટેઝરને પેલી બાઈને એક ડિંક આપવાનું કહી, પૈસા ચૂક્યે કરી અને ત્યાંથી ભાગ્યો-અને બેઠો એક દેશીની ટેક્સીમાં!

થોડા અધ્વાડિયા પછી મારા કોઈ દિલહિની પિછાણવાળાને વારે જમવા ગયો. તેણે વૉલ સ્ટ્રીટમાં ચિક્કાર પૈસા બનાવ્યા હતા. તેની પત્નીનાં મોં પર ઘણીએ મોટો મોર મારી નાખ્યો હોય તેવો મરકાટ હતો. કપડામાં ટાપટીપ પૂરી, પૈસો દેખાય. તેમના બે છોકરાંઓ માટે ગયાનાથી આયા લાવેલાં.

જેવી કલ્પી હતી તેવી જ ગુંગળાવતી એ સાંજ નીકળી. મારા હોસ્ટને પોતાની સિદ્ધિઓનો નશો પૂરો હતો. પત્નીની વાતો પોતાના કોન્વેન્ટના ભણેલાં ભણતરમાં અમેરિકન શર્ફોના છંટકાવ સાથે વહેતી હતી. બજેને અહીંના સમાજના ઉપલા સ્તરમાં હોવાનો ગવર્હ હતો. સૌથી વૈભવી દેશનાં સૌથી વૈભવી શહેરમાં તેમનો વૈભવ ભારે. "જૂઝોને, ચાર, આ અમેરિકનો આપણી શક્કિતાંઓ પૂરી પિછાણી શકે છે. બધામાં આપણે ભારતીયો શ્રેષ્ઠ એમ કબૂલી ગયા છે."

અમેરિકામાં રહેતાં ભારતીયો ઉચ્ચ કેળવણી પામેલાં માણસો છે, "ડેફ્ટર, અકાઉન્ટટ, દલાલ, ઇઝનેર, વિજ્ઞાની, પ્રોફેસર, લેખક... ઈંગ્લેઝ જેવું નહીં કે જ્યાં આપણી ફેકટરીના મજૂર તરીકે ગણના થાય." તેણે ખાસ ધ્યાન દોર્યું કે આપણા દેશીઓ બીજા બધા પરદેશીઓમાં સૌથી વધુ કમાય છે, અને અહીંના ધોળિયાં કરતાં પણ. પાછળથી તપાસ કરતાં તેની વાત સારી નીકળી. ખાલી રશિયનો જ ભારતીયો કરતાં સરેરાશ વધુ પૈસા બનાવતા હતા. તેમની આવક ૪૫૭૭૮ ડોલર અને આપણી ૪૪૬૬૬.

ત્યાં બીજા પણ યુગલો હતાં. બધાં ભારતીય, બધાં પૈસાપાત્ર, અને બધા સાલં ભણેલા ધંધાદારીઓ. થોડાં ડિફ્રેસ પછી વાતે જરા વળોટ લીધી અને હવે અમેરિકામાં શું અજુગતું છે તે પર ચર્ચાં. મોખરે 'કાળિયાઓ' જ હતા, "જુડાઓ! દેશનું સત્યાનાશ કરી નાખ્યું." તેને પગલે પગલે હિસ્પાનિક આવ્યાં. "સાલાં અંગ્રેજ શીખે જ નહીં." એક બહેને તો બહુ ગર્વથી કહ્યું, "ટુંકુ, આ દેશ-માં તો આપણે બ્લાઈટની તોલે જ ગણ્ણાઈએ છીએ."

એ સાંભળી અમારા હોસ્ટે ગાડી રિવર્સમાં નાખી અને આવેશથી બોલ્યા, "એ જાણું ટકવાનું નહિ. થોડા જ વખતમાં એ બધા માનતા થશે કે આપણે બધાં જ ટેક્સીવાળા છીએ." સૌએ એકી અવાજે કાળાં ભવિષ્યની ચિત્તમાં સૂર પૂરાબ્યો. "તદ્દન સાચું, જૂઝો," એક જણો કહ્યું, "મારી પાસે આંકડાઓ નથી પણ હું બીટ મારવા તેથાર હું કે ન્યૂયોર્કની અરધી ટેક્સીઓ ઈડિયા અને પાકિસ્તાના પ્રાઈવરો જ ચલાવે છે. મને સાચું એવું ખટકે છે! આ ટેક્સીઝાઈવરો આપણને નીચા પાડે છે, આપણા સૌની આબલુ ધૂળમાં રોળે છે અને આપણી છાપ જાંખી પાડે છે." કોઈ કહે "છેલ્લા પાંચ વર્ષમાં આપણે કરેલું બધું ધોવાઈ ગયું. એટલા બધા અણાંદ પંજાબીઓ અને સરદારજાઓ આવ્યા છે- ન અંગ્રેજ પૂરું બોલતાં આવડે, ન ગાડી ચલાવતા આવડે. કેવી રીતે અહીં ધૂસ્યા હશે એ ખબર નથી- મેક્રિસ્કોથી જ આવ્યા હશે. કોણે આવવા દીધા?"

થોડા દિવસ પછી કામેથી ધરે જતાં મેં એક ટેક્સી રોકી. પ્રાઈવર દેશી હતો. આ તેનો પહેલો દિવસ હતો અને હું તેનો પહેલો ધરાક. મને તે મરે હિલથી જીભની સ્ટ્રીટ સુધી લઈ ગયો. પહોંચીને એઝો મારી પાસેથી પૈસા લેવા ઈન્કાર કર્યો. "તમે પહેલા ધરાક છો. અમારો આ કાયદો છે. મારા દોસ્તોએ મને કહ્યું છે કે પહેલા ધરાક પાસેથી પૈસા લેવાય જ નહીં."

મેં અને ખૂબ શુભેચ્છાઓ પાઠવી અને એની ટેક્સીઝાઈવરોના ઈશ્વરને ખુશ રાખવાની ભાવનાથી મારા પૈસા ન લીધા એ વાગોળતો વાગોળતો. આ દેશી મને સમજાય તેવો નીકળ્યો- ન્યૂયોર્કમાં ખોવાયેલો અને તેના ઉઘડેલા નસીબથી જરા ડરતો.

અવાજ કવિતા પોડવાલ

સૌજન્ય ચંદુ શાહ

પંખીડાં જાજે, પારેવડાં જાજે
પ્રીતમને દેશ કેજે જલ્દી આટલો સંદેશ
બાઈ, મને પિયરિયે ગમતું નથી.

નાણદીના વીરા મને ઘરી ઘરી સાંભરે
સાસરિયું સાંભરે હમેશા ...બાઈ

કારતકના કોડ વીત્યા
વીત્યો શીયાળો
ચૈતર વૈશાખ વીત્યા, વીત્યો ઉનાળો
વીતી ગયો બાળાવેશ ...બાઈ

વીજળી અખાઢની મુજને ચમકાવે
શ્રાવણના મેધ મારા લોચન વરસાવે
ફરતી વિજોગણને વેશ ...બાઈ

આવો હવે તો ક્યારેક

પુરુષસમોવડી

જસવંત ભાવસાર

ગાણા પહેલાંનો ડાયાલોગ!

"મારાં બેઢું, સાત વર્ષ પહેલાં એમ.બી.બી.એસ. થથો છતાં મને સાત વિઝિટ નહિ અને મારાં એ ભિસિસ હમજાં એલ.સી.પી.એસ. થયાં તો એમને ૧૭ ૧૭ વિઝિટ! મારા બેટા જે આવે તે ભિસિસ મસાનીને જ પૂછતાં આવે. એ ડાક્ટર છે તો હું શું ધોબી છું?"

"તમારો રેકર્ડ જૂઓ અને મારો રેકોર્ડ જૂઓ. કોઈને ઈજેક્શન આપતા તમારા હાથ ધૂજે છે. કોઈનું ઔપરેશન કરતાં તમારા ટાંટિયા લથડે છે! આજથી મારા કંપાઉન્ડનું કામ કરો તો કંપાઉન્ડનો પગાર તો બચો."

"હું ડાક્ટર, ભુનિસિપલ કાઉન્સિલર, એ શું તારો કંપાઉન્ડ?"

"હા, હા કંપાઉન્ડ, તમે ભુનિસિપલ કાઉન્સિલર થયા એમાં તમે શું વાધ માર્યો છે! જો જો તો ખરા, મારો મોભો એટલો બધો વર્ધી ગયો છે કે આવતી ચૂંટણીમાં હું ભુનિસિપલ પ્રેસિડન્ટ થઈશ."

"હેલ્લો કંપાઉન્ડર, મિસિસ મસાની છે કે?"

"આપ કોણ છો બાવા, આપનું નામ શું?"

"ગોરધનજી ઘોરખોટિયા"

"શું આંખો ફૂટી ગઈ છે? તમારી સામે ઊભા છે તે મિસિસ મસાની અને હું મિસ્ટર મસાની."

"અરે માફ કરજો બાવા. મેં તો સમજિયું કે આપ મિસિસ મસાનીના કંપાઉન્ડર હશો!"

"હું પાંચ વરસથી આ ગામમાં પ્રેક્ટિસ કરું છું છતાં મને ઓળખતા નથી?"

"ના જી, આપનું નામ પણ સાંભળ્યુ નથી. મિસિસ મસાની પ્રખ્યાત પ્રખ્યાત થઈ ગયા છે."

"ઓહો, પુરુષોએ હવે ડિગ્રી લઈને શું હજામત કરવાની? પાંચ પાંચ વરસથી ધીરજ રખવાં છતાં ડો. મસાનીને કોઈ ઓળખે નહિ અને બે મહિનાની કેરિયરમાં મિસિસ મસાની આખા ગામમાં પ્રખ્યાત."

"મિસિસ મસાની, હું ધારું છું તમારી ધીખતી પ્રેક્ટિસ જોઈ મિસ્ટર મસાનીનું કાતરિયું ઉધેલું દિસે."

"ના રે ના, મિસ્ટર ઘોરખોટિયા! આ આખી પુરુષ જાતિની પ્રેસ્ટિજનો સવાલ છે. સ્થીઓ વકીલો, સ્થીઓ ડોક્ટરો, સ્થીઓ પ્રેસિડેન્ટ, સ્થીઓ પ્રોફેસર તો પછી આપણાં બાલ બચ્યાનું, આપણા વહેવારનું, આપણા સંસારનું શું?

"કઈ નહિ. આજ સુધી જે સ્થીઓનું થયું તે પુરુષોનું થશે. તમને બધું જ સમજશે. તમારે સ્થીઓનું સ્વમાન જાળવતું જ પડશે.

"સમજયાને મિસ્ટર મસાની."

"હા, હા, મુંગા મરો મિસ્ટર ઘોરખોટિયા."

ગાણું

આજ આવ્યો સ્થીઓનો જમાનો
જરા કરજો સ્થીઓના સન્માનો
નહિ પુરુષોની જોહુકમી ચાલે હવે
નહિ પુરુષો પ્રયંક બની ઝાલે ...હવે

વખત પુરુષોનો આવ્યો છે પાણી ભરવાનો

	<p>જરા જાણો ભણેલા યુવાનો બૈરા બેરિસ્ટર ને બૈરાઓ દાક્કાતર. પછી ભાયડો શું હંટી દળવાનો? ફરૂત પુરખોનો આવ્યો નવો વારો નથી દંબ હવે જાઝો ટકવાનો... હવે</p>
--	--

ચાલો રમીએ

એક પ્રતિભાવ
અનિલ દેસાઈ

૧૧મા અંકમાં જૂદી જૂદી બોલી વિશે વાત કરેલી. અનિલ દેસાઈ તેમાં તમનો ફાળો રજુ કરે છે.

પહેલા ચરોતરની બોલીનો એક સંવાદ

ઓ શોભાઈ (સોમભાઈ), ઓરા આવો. હોભય્યુક ને (સાંભળ્યુ કે નહિ)? આ આ... ગઈ રાતે મારા હારા (સાળા) સોરો (ચોરો) ગોમભા ઓલ્યા લવાણાની દુકાન્ઓ તાંત્ર મસેદિનુ (તાલુ ખચીને) પેઠા અન્ન જીના ડળા (ધીના ડળા) કાઢી જ્યા (ગયા) ... અન્ન મારી હાઉના ઓદૈંડા (સાસુના વાંદરાં) સેમભાં (સીમભાં), છેતરોમ્બ (બેતરોમાં) પેઠાં અન્ન ઉભ્યીનુ ઊલ્લી શેલીઓ ચાઈ જ્યા (ચાવી ગયા).

વહોરાજીઓ એટલે આપણા 'હેન્ડીમેન'- તાળાફુંની બનાવે, જ્યાસલેટના ખાલી ડાબાદુબી બનાવી વેચે, ફોટો ફેઇટ બનાવે, ઘડિયાળો, ગ્રામોફોન સમા કરે. તેમને એક ચશ્મો ચડાવી ખિસ્સા ઘડિયાળ સમી કરતા જોઈવાની એક મોજ હતી. ભલા, ચોખ્યા હિલના, મીઠા બોલા વહોરાજીઓ આજે જોવા ન મળે. તેમની બોલી ઉપર રચાયેલી રમુજ અમને બાળકોને એક આનંદનું અનન્ય સાધન હતાં. બધા વહોરાજીઓ ભીરુ હતા એવી દંતકથાના મૂળ શું હશે તે ખબર નથી. પણ એક નમૂનો આપુનુ?

ડાઉડજાને ડારી પકરી
હાથમાં તુરબિન ટરી
કૂર કૂર નજર કરી,
ટો લિલારી નજર પરી.
ઘણો ઘણો ડર લાગો,
ને બડનમાં હંફન ચરી.

(મને પણ બે લીટીનું ગીત યાદ આવે છે.

ફિડાઅષ્ટી નામે વોરો રે
બટાકાના ભજિયાં ખાટો
રાટે ઉઠી જારે જાતો..

કિશોર રાધન)

૧૧ પ્ર.શ.વ!!

કિશોર રાવળ

ના, ના, ના, ના, શાંભળો! હું કવિ કાલિદાશના મૃષ્ટકટિકનો 'શ' ને બદલે 'શ' શાંભળાવનાર શકાર નથી. પ્રશાવના વિચારનો પ્રસવ થયો અંગ્રેજમાં છૂટથી વપરાતા પ્રથમાકારી શબ્દો ઉપરથી. 'પ્રથમાકારી શબ્દો વધારો' ઉપરથી 'પ્ર.શ.વ.' નો પ્રસવ થયો.

આવા શબ્દો, ભાષામાંથી જ ઊભાં થાય છે અને ભાષામાં રહેલી ઉષપોનો ઈલાજ આણે છે. અને ટૂંકાણમાં આણું કહી નાખે છે. આમાં કંણું નનું નથી. આપણે આ.સૌ. (અંબડ સૌલાભ્યવતી), સા.દ.પ્ર. (સાસાતુ દંડવતુ પ્રણામ), ગા.સ્વ. (ગંગા સ્વરૂપ), પો.ઓ. (પોસ્ટ ઓફિસ), મુ. (મુકામ), દા.ત. (દાખલા તરીકે), તા.ક. (તાજા કલમ), રા.રા. (રાજ્યમાન રાજેશ્વી), પ.પુ. (પરમ પૂજય) અને ઝ.ઝ.પા.બા. (ઝનક ઝનક પાયલ બાજે) તો વાપરિયે જ છીએ ને! મને થોડા નવા પ્રયોગો ફટાફટ ફણગ્યા.

D.I.Y. (Do it yourself) પરથી 'હા.ક.લો.' (હાથે કરી લો) મગજમાં આવ્યો.

O.K. ઉપરથી 'ઓ.કે.' (ઓહો, કેવું!) સ્ફુર્યુ. તફન તળપદી જોઈ તો 'હોકે' તો છે જ.

F.Y.I. ને બદલે ત.ખ.મા. (તમારી માહિતી માટે) કેવું જીબે ચેડે એવું છે!

કોઈ નકામો માણસ આવે અને તમે તબિયતથી કહી શકો 'આ.હ.' (આવ્યો હચામી).

વાણગમતા માણસો માટે 'હુ.ચો.' (હુણાયેલા ચોખા) કે 'ગું.સ.' (ગુંદર સમાન) કહો.

ક્યાંચું કદ્દી ચીટકે નહિ તેવાને 'પો.ગું.સ.' (પોસ્ટઓફિસના ગુંદર સમાન) તરત જ સ્ફૂર્યે. સરસ્વતી સાથે બારમો ચંદરમા હોય તેવાને 'સ.દુ.' (સરસ્વતીનો દુશમન) કહો, ઘનના ઢગલા પર સૂનારાને 'લ.પુ.' (લક્ષ્મી પુત્ર) કહો અને પછી જીવનમાં 'સ.દુ.લ.પુ.' પણ મળી આવે.

કોઈને 'દુ.ધ.પી.વ.' કહી તો બીજાને ખબર પડી જાય કે આ વ્યક્તિ 'દુભળો ઘણી, પીટે વહુને'.

અંગ્રેજમાં એક સરસ **Acronym** છે, **S.N.A.F.U. (Situation Normal, All Fouled up).**

તે માટે આપણે 'પ.રો.પ.કા.ર' (પરિસ્થિતિ રોજિંદી, પણ કાળોકેર રચાણો) કેટલો બબ્ય લાગે છે!

અને આપણે સૌ ભેગા થઈ નવા નવા નવા પ્રયોગો કરતાં કોઈએ ત્યાં કોઈ આવીને કહે 'વા.મે.વા.ગ.' એટલે આપણે ડાચા વકાસી જોયા કરીએ. વિચાર કરતાં બતી થાય કે કદાચ 'વાહ મેડક, વાહ ગર્દલ' જેવો કોઈ અર્થ હશે.

તો આવી જાઓ, કોઈ નવા નવા 'પ્ર.શ.વો.' મગજમાં આવે તો બીજા ઉપર મદાર ન રાખતાં 'હા.ક.લો.' કરી મોકલો!

લાઈટ ડિક્રિઝ કોકિલા રાવળ

અમેરિકાના કનેક્ટિકટ સ્ટેર્ટેટમાં લાઈટ (ન્યાસી) નામનું ગામ છે અને આ રોગનો પહેલો ઉપદ્રવ એ ગામમાંથી થયો એટલે એવું નામ લાઈટ ડિક્રિઝ પડી ગયું. ઉનાળામાં લોકો જંગલ જાડીઓમાં વધુ ફરતાં હોય એટલે આ રોગ લાગુ પડવાની શક્યતા અન્યારે વધુ એટલે એ વિષેની થોડી માહિતી અહી આપું છું.

ઉદ્ભબ

ટિક નામનું એક જુ જેવું જંતુ કરડવાથી આ રોગ થાય છે. બધા ટિકમાં અમુક જ પ્રકારના ટિક લાઈટ ડિક્રિઝ ફેલાવે છે. જુદા જુદા ટિકની અસર થોડી જૂદી થાય છે. ટિક જંગલ-જાડી, બગીચામાં જન્મે છે પછી પ્રાણીઓ ઉપર ચોટી તેમાંથી તેનો ખોરાક મેળવે છે. પછીઓ, ઉદર, બિલાડા, કૂતરા, ઘોડા, ગાય અને હરણ ઉપર જીવે છે. બે ચાર દિવસ પ્રાણી ઉપર ચોટી રહે અને પછી ખરી જાય છે. કરડ્યા પછી ત્રણ અદ્વારિયામાં માથાનો દુઃખાવો, તાવ વગેરે શરૂ થાય છે.

જે ભાગમાં ટિક કરે તે જગાએ પહેલાં શીળસ જેવું દેખાય છે, પછી ફ્લુના જેવી અસર થાય છે. એન્ટીબાયોટિક લેવાથી આને કાબૂમાં લાવી શકાય છે. જો ગફલત કરી તો સાંધા દુઃખવાની અને શરીરમાં થાક લાગવાની ફરિયાદ કાયમ માટેની રહેશે. ઘણાને પેટની તકલીફ, વાયુ, જાડા અને ઉલટી વગેરે પણ થાય છે.

ઉપાય

ખબર પડે કે શરીર પર દેખાય ત્યારે જીજા ચીફિયાથી ટિકને પકડી ઉપેડી લેવું. પછી તેના મોઢેથી પકડી તેની પકડ છોડે નહિ ત્યાં સુધી હલબલાવો. ઉખ્રૂયા પછી એક બાટલીમાં ભરી તે પર લેબલ મારી દેવું. ક્યાં અને કેવી રીતે મળ્યું તેના ખબરો સ્થાનિક ડેલ્ટિ ડિપાર્ટમેન્ટને કે ડોક્ટરને આપવા.

ટિક ઉખ્રૂયા પછી શરીર પર જ્યાં કરડ્યું હોય તે ભાગ સાબુ અને પાણીથી ધોઈ એન્ટિ-સેટિક લગાડી દેવું. ૧. થી. ગ્રાન્ડિયા સુધીમાં ચામડીનો રંગ બદલાશો અને શીળસ જતું દેખાશો. ઘણાને એ દેખાતું જ નથી. દરશાવિલા કોઈ પણ ચિન્હો જણાતા ડોક્ટર પાસે જવું હિતાવહ છે.

થોડાં સૂચનાં

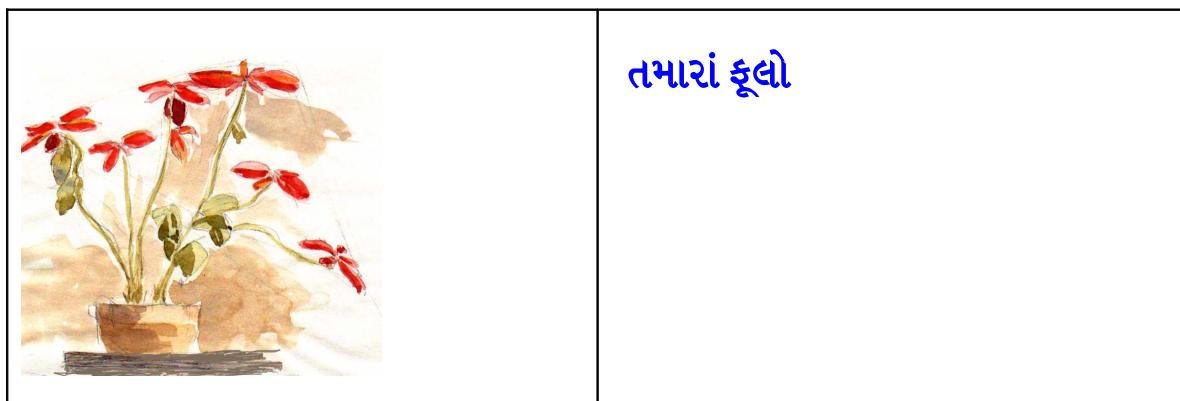
૧. જ્યાં ટિકનો ઉપદ્રવ હોય ત્યાં જવું નહિ.

૨. જ્યાં તો બરોબર કપડાં પહેરવા. ઉચ્ચાં ધાસ, ઝાડી, જંગલમાં જ્યાં ત્યારે બૂટ, મોજાં પહેરવાં, પેન્ટની બાંધ, મોજાંમાં ખોસવી, આખી બાંધનું ખમીસ પેંટમાં ખોસીને પહેરતું. શરીરનો કોઈ પણ ભાગ ખુલ્ખો ન રહેવા દેવો. ત્યાંથી પાછા ફરતાં કપડાંઓ ટિક માટે તપાસવા અને ધોવામાં નાખી દેવા.

૩. પાળેલા ગ્રાણીઓને પણ બારિકાઈથી નિરખવાં. ટિક માટે ગળે પહેરવાના પણ્ણાઓ (કોલર) મળે છે તે પહેરવવા.

૪. ગ્રાણીઓના ડોક્ટર પાસે જઈ તે માટેના ઈજેક્શન અપાવવા.

૫. તમારી સાથે આવેલ બીજાઓને પણ આ પગલાં માટે ફરજ પાડવી.

તમારાં ફૂલો

લખિત લાદ

કેમ છો !

તમે તો ભારે સુંદર સામાચિક ચલાવો છો ને કંઈ ?

I saw your kesuda. In fact I went through almost all issues on display. The ones which did not open in Gujarati fonts were the only issues I didn't see.

It is nice to see someone working towards the roots of a community. Your magazine kesuda has a good variety though I am not

trying to criticize in a negative way, but my impression is, your magazine has more of a literary inclination. What one expects is something more participative, something that deals with the issues which are faced by Gujarati community there.

I am not saying that it has to be very serious or very heavy, but I guess there are lots of things about which NRI's have to say. Be it the younger generation, the god or the cultural shifts.

You have a special flair for the language as well as visuals. I guess you can do wonders if you tackle your contemporary issues, trends and lifestyles.

ચન્દ્રેશ ઠાકોર

"કેસૂડાં"નું સામગ્રીવૈવિધ્ય દાદ માંગી લે છે! ચોગરદમ જે ફેલાયેલું છે એની કિમત આંકવામાં પણ દૃષ્ટિ જોઈએ. તમારી એ દૃષ્ટિ-સંપત્તિ બદલ અભિનંદન.

"ભાષાનું સરળીકરણ" માંડી વાળો તો સારાં! વિચાર ઘણો કાન્ટિકારી છે, પણ પચાવવો અધરો તો શું, અશક્ય છે. સાચું કહું તો આ સરળીકરણના નુસ્ખા પાછળ મને તો માત્ર કિશોર રાવળની કાઠિવાડી ટિપળ જ તોકિયું કરતી દેખાય છે!! બાજું બધું બાજું મુકીએ પણ, કિશોર અને કોકિલા "કેંદું" બોલતાં અને પણાને "પંના" લખતાં ગળે ટૂંકો ભરાઈ જાય છે!

મીરાની શોધમાં નિકળેલી શેફાલીએ મીરાનો પરિચય ખૂબ અસરકારક રીતે કરાવી દીધો. અદ્ભૂત! શેફાલી જાતે જો લખવા મારે તો સાહિત્યને કેટલો મોટો ફાળ મળે!

"નારગેલ"નો અર્થ કોકિલાબેનનો લેખ વાંચતા પહેલાં મને ખબર નો'તી જ. એમનો પ્રયત્ન ઘણો જ પ્રશંસનિય છે. જોન ડાયેટનો હું એક પ્રેશેતા છું. પણ, ગ્રોટિને માટે વધુ પડતા મીટનો ઉપયોગ જોઈને જ્યોતિ હંમેશ ફરિયાદ કરે: "આપણા ખોરાકમાં પણ ગ્રોટિન મળી રહે છે". ખાસ માપ-માહિતી વગરના એના આગ્રહને હું ઉડાવી દેતો. કોકિલાબેને એની રીતસરની રજુઆતથી મારી આંખ ખોલી છે! એમને અભિનંદન.

રમા રાવળ અમેરિકામાં બાળકો છુટા પડે પછીના જીવન માટે તમારું માર્ગદર્શન માંગે છે એના અનુસંધાનમાં, જ્યવતીબેન કાજ લિખીત "જીવનસંધ્યાનો ઉજાસ" મેળવી વાંચતું એ સુચન.

ફરીથી, "કેસૂડાં" પાછળની તમારી ધગશ બદલ આભાર અને તમારી સર્જનશક્તિ બદલ અભિનંદન

સંદીપ કોટેચા

કેસૂડાં વિશે મને કોણો કહ્યું?? - સર્ચ એન્જિનમાં 'સ્વામી આનંદ' ની સર્ચ મારતા કેસૂડાં મળી ગયાં.

છેલ્લા લગભગ એક મહિનાથી તમારા "કેસૂડાં" માં રંગાઉ છું અને છેક આજે મેરીલ લખ્યું છુ. કેસૂડાંનો બહુ થોડો ભાગ જ વાંચ્યો છે અને બહુ વધારે માણ્યો છે....

મેનો ૧૧મો અંક "મારો મમરો"થી ચાલુ કરી "કલા" સુધી પહોંચ્યો છું.

"ભજ્યાં"નો કન્સેપ્ટ તો એટલો ગમ્યો છે કે તે તો સૌથી પહેલાં જ "ચાખી" લિધા છે. પણ નક્કી કર્યું છે કે આગળ વધતાં પહેલાં તમને મેરીલ કરી જ દઈશ... 'તમારા મમરા'માં તમે જ સજેસ્ટ કર્યું છે એટલે.

પેન્સિલ આર્ટ ખૂબ જ ગમ્યું... મીનાબેનને અભિનંદન....

"મધર્સા તે" સ્પર્શી ગયું "-'જનનીની જોડ સખી નહી જુદે રે લોલ", "મા તે મા બીજા બધા વગડાના વા", "મુખે જ્યારે બોલું મા ચારે સાચે જ નાનપણ સાંભરે, ને પછી મોટપણની બધી મજા કડવી લાગે રે કાગડા...." યાદ આવી ગયાં....

સુધાકરભાઈને આવકાર.. ભારતમાં કેશોદાંના પ્રતિનીધિ તરીકે.

'ભાષાનું સરલીકરણ' અધરં લાગ્યું. (આતો મારી કટાક્ષિકાનું સુરસુરિયું થઈ ગયું ભાઈ, સુરસુરિયું-કિશોર રાવળ)

કવિતા બધીજ સરસ છે છતાં થોડું લખું તો

મુકેશ જોશીને હમજાં જ સુરતમાં સાંભળ્યા..

રમેશ શાહની "ટપાલી" પણ ગમી... જગજતસિંહ તેમના એક આલખમમાં કવિ નિદા ફગલીનો એક દોહો ગાય છે

"સીધા સાદા ડાંકિયા જાદૂ કરે મહાન

એક હી થેલેમેં રખે આંસુ ઔર મુસ્કાન"

તમારી એકાદ પાંખડીવાળા કોકિલાબેનના ફૂલમાં આપણા દેશ પ્રતેના લગાવની ફોરમ છલકાતી હતી.

શેફાલી પટેલની પંક્તિઓ બહુ જ ગમી.

"બોટા નહિ આજે કે રૂદિયામાં રાખો,
અરજી કરી કે મને ચાકર રાખો જી
અમારે જાણવું તું મીરા એટલે કોણ"

તેમને અભિનંદન. સુરેશ દલાલની સરસ કવિતા છે. 'ભૂખી સાચે પરણી મીરા રાજ મહલથી ધૂટી રે' જેમાની એક પંક્તિ મને બહુ જ ગમે છે..

અડધી રાતે દર્શન કરવા આંખ ઝરુખે મૂકી રે
મીરા, શબ્દરી જનમ જનમની જનમ જનમની ભૂખી રે..."
માધવ રામાનુજના કાવ્યની પંક્તિ નચાવી ગઈ પથરણું મૌન મને આપો તો આપજો, ને નહિ તો ગગન સમું ગાન...."

ફાધર વાલેસની વેબસાઈટ વિષે માહિતી બદલ... "આંગળી ચીંઘાનું પુષ્ય"

'સક્ષા જોઈએ છે સક્ષા?' મજા આવી ગઈ. તમારા મિત્ર માલવિયાને સલામ!

	"કેસ્ટૂડાં" ચાલુ કરવા બદલ અને ચાલુ રાખવા માટે ખૂબ જ અભિનંદન....
ભૂપેન્દ્ર સોમપુરા	'ચાલો રમીએ'ની રમતો બહુ જ ગમી.. ભાગ લઈશ... 'ચાલો રમીએ' ગમી ગયું. હું જરૂર ભાગ લઈશ. તમારામાંથી પ્રગટેલા લેખકને વંદન. તમારા આ નવા રૂપને જોઈને ખૂબ જ આનંદ થયો. નિવૃત્તિની પ્રવૃત્તિ ખૂબ જ સુંદર છે. ખૂબ ખૂબ શુલેષણ.
અનિલ દેસાઈ	મારા પુત્રે છેવટે GujWritey ડાઉનલોડ કરી આપ્યું અને સુખી, શાંત જીવનમાં ઊથલ-પાથલ થઈ ગઈ! ચાર-પાંચ દિવસથી તે વાપરી ગુજરાતીમાં લખવાનો મહાવરો કરતો ગયો. પ્રાયોગિક જે રમૂજ-તકલીફ ઊભી થઈ તેનો નભૂનો આપું? સર્વ પ્રથમ ટો ટમારો હાર્ટિક આભાર! ટેમે જોઈ શકો છો કે મેં ટમારો ડિલેક્ટ તેન ડિ આ પટ્ર લખ્યો છે.
	વખિ ટમારા સુચનનો દુરૂપયોગ કર્યિને સરલટા અપનાવિને કેપિટલ મુલાક્ષરોનો ઉપયોગ કર્યા વિના પટ્ર લખ્યો છે! ટે પર્ટી સમજાશે કે વોઢા ભાઈઓનિ મિઠિ જાબાન આપન લોક કેવિ રિટે અપનાવિ શક્યે!
	ખેર, હવે સાવધાન બની વ્યવસ્થિત રીતથી લખીશ. મારાં (અને અનેક બીજાંઓ વતી પણ) અભિનંદન અને આભાર સ્વીકાર્ય બાદ તમને એ જોઈને આનંદ અને સંતોષ થશે કે તમારો પરિશ્રમ એળે ગયો નથી અને મારા જેવા એક આંગણીએ ટાઇપ કરવાવાળા પણ હવે કંચુટર પર ગુજરાતીમાં લખી શકશે. ફોન્ટ ડાઉનલોડ કર્યા પછી કેપિટલ અને સ્મોલનો જાહુ સમજાયો.
	મનમાં સ્ફૂર્તે તે શબ્દ ઉત્તારિયે અને પછી બીજો શોધીએ. પછી પંક્તિ બને અને અંતે કવિતા સર્જાય! આ સાચે GujWritey વાપરી લખેલાં થોડાં કાવ્ય મોકલું છું.
	વાકરક્ષમાં બંગાળી ભાષા પણ જાપાનીજની જેમ સરળ છે. જાતિ પ્રમાણે વિશેષજ્ઞ કે કિયાપદ બદલાતાં નથી. ગ્રંથે જાટિ માટે એક જ સરવનામ.
	પ્રતિબેન્દુનું નામ વાંચી એક ઈચ્છા વ્યક્ત કરું? રવીન્દ્રનાથની ગીતાંજલી મૂળ બંગાળીમાં વાંચતા જે આફલાદ મળે છે તે બીજી કોઈ ભાષામાં નથી મળતો. ૧૮૨૧માં આઠ આનામાં ગીતાંજલિની નકલ મળતી હતી અને મારા પિતાએ લીધેલી તે હજુ પણ મારી પાસે છે. ૧૮૭૮માં ઈડિયન પ્રેસે બંગાળી શબ્દોને દેવનાગરી લિપીમાં મુદ્રણ કર્યા. એવી રીતે ગુજરાતીમાં થાય તો આપણે સહેલાઈથી માણી શકીએ.
(અનિલ દેસાઈએ જૂદી જૂદી બોલી વિષે લખ્યું છે તે આજના 'ચાલો રમીએ'માં 'પ્રતિભાવ' નીચે મૂક્યું છે.)	
Kaushik Amin	I read your article regarding new Gujarati language and script, I would simply say its all "bAlish". So many writers of our language have been trying this fruitless exercise, or should I say, "pANInu^valoNu^?" Quite a few respected people like you are wasting precious time and misguiding the Gujarati population. You people have great capacity to contribute a lot to gujarati language and literature. We have not updated our "shabDakoS" with new generation words, for example, many of the scientific terminology, space and astronomy words, computer related words, and so many other things. Today if we can save gujarati language even in our home state it will be the great thing. If you all don't do anything at all, it

should be a great contribution.

(Your letter and specifically your candor makes me so happy. Thank you very much. It pleased me to notice that someone does read the stuff with a fine toothcomb. Please keep it up. There are only a few points I would like to clarify. I have no lofty ideals like serving Gujarati language, I just like to flirt with the language. I have no desire to create a 'pAribhASik koS', Dr. Raghuvi's 'kanth la^got' should be enough. The last point is that this was supposed to be a satire that failed so miserably. Sob, sob, sob! Kishor)

સુચિ

કલા	પગ ધૂંધરુ બાંધ....	મીના ભણું	૧
	વને વને....	કિશોર રાવળ	૧
	કેલિગ્રાફીમાં કેસૂડાંનાં રંગો	આદિલ મન્સૂરી	૨
	કેલિગ્રાફીમાં કેસૂડાંનાં રંગો	આદિલ મન્સૂરી	૨
	કેલિગ્રાફીમાં કેસૂડાંનાં રંગો	આદિલ મન્સૂરી	૩
કવિતા	સમય	રક્ષા પંડ્યા	૩
	કવિતા	હરીન્દ્ર દવે	૪
	ગઝલ	ભરત ત્રિવેદી	૪
	ખોયા ખોયા ચાંદ	રોહિત પંડ્યા	૫
	કાળુભાઈની ગાડી	નરેન્દ્ર પંડ્યા	૫
	યાદની ફોરમ (ગઝલ)	રમેશ શાહ	૬
	મારી હથેળીમાં	જીતુ ઠાકર	૬
	સૌદર્યની શોધ	પ્રીતિ સેનગુમા	૬
	દ્વિધા	કિશોર રાવળ	૭
	હું ને હું	જ્યના ફૂલાઈ	૭
	ટહુકાઓ મોરના	હિતેન આનંદપારા	૮
	રાત પડી ગઈ	કવિદાદ	૮
	બે કવિતા	'શર્મિલી'	૧૦
	મનની વાત	મનુ નાયક	૧૦
	હું શા માટે જન્મ્યો	કિશોર મોદી	૧૧
	કુતાના સાગર કિનારે સૂર્યાસ્ત	પ્રીતિ સેનગુમા	૧૨
મારો મમરો	તે અને તેણી તણી વાત.	કિશોર રાવળ	૧૪
વાત્તી	સુપર કંડકર્ટર	હર્નિશ જાની	૧૫
	એક ઘાલાનાં હુંખ!	પ્રીતમ લખલાણી	૧૮
	નગરી નગરી	રોહિત પંડ્યા	૧૯

	ઠકરશી	કિશોર રાવળ	૨૨
	ધરશાળા	કિશોર રાવળ	૨૫
મનમાનીતી	Tuesdays with Morrie Mitch Albom	શૈલજા શાહ	૨૭
	Bilie Elliot	કલ્પના શેઠ	૨૮
ટ્યૂકડાં કાવ્યો			૨૯
વાનગી	બાજરાની પૂરી	કોકિલા રાવળ	૩૦
ભજિયાં	આ બ્રાથાચારનું કરવું શું?	લલિત લાડ	૩૨
	સ્વદેશી વાપરો	કિશોર રાવળ	૩૪
	દોડ, તને દઉ દાવ	પન્ના અધ્યર્થુ	૩૪
	તે જતી રહી	કાન્તિ મેપાણી	૩૬
	રોળી નાખનારાઓ!	કિશોર રાવળ	૩૭
ગુંજન	મને પિયરિયે ગમતું નથી	કવિતા પોડવાલ	૩૮
	પુરુષસમોવડી	જસવંત ભાવસાર	૩૯
ચાલો રમીએ	એક પ્રતિભાવ	અનિલ દેસાઈ	૪૨
	પ્ર.શ.વ!!	કિશોર રાવળ	૪૨
સ્વાસ્થ્ય	લાઈભ રિઝિય	કોકિલા રાવળ	૪૨
વાચકો			૪૩